

Dragica Malić
Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb

HRVATSKI LATINIČKI MOLITVENIK U ARHIVU HAZU

U ovom se prilogu predstavlja javnosti dosad u hrvatskoj filologiji nespominjan hrvatski latinički molitvenik dubrovačke provenijencije iz polovine 15. st., što se čuva u Arhivu HAZU pod signaturom VII-17.

1. Uvod

U Arhivu HAZU pod inventarskim brojem VII-17 i kataloškim nazivom *Ofiĉice b. dj. Marije (saec. XV.)* te napomenom »iz ostavštine Petra Karlića«¹, krije se latinički rukopisni pergamenski molitvenik dubrovačke provenijencije, dosad u našoj filologiji nespominjan.² Po signaturnom broju³ zaključujemo da je rukopis za Arhiv HAZU nabavljen neposredno poslije Karličeve smrti. Postavlja se pitanje kako je rukopis ostao nepoznat Franji Fancevu kad je 1934. objavio svoj poznati tekst o hrvatskim latiničkim rukopisima 14. i 15. stoljeća.⁴ Ili ga Karlič tada još nije imao, ili ga je sam namjeravao objaviti, pa ga je ljubomorno čuvao.

Novopronađeni molitvenik iz Arhiva HAZU nazvat ćemo iz praktičnih razloga *Akademijinim dubrovačkim molitvenikom* (ADM). To je još jedan u nizu dosad poznatih dubrovačkih molitvenika namijenjenih redovnicama, po starini vjerojatno

¹ Petar Karlič, redovnik, povjesničar i filolog, umro je 1940. g.

² U Arhivu HAZU pod signaturnim brojem I a 6 i kataloškim nazivom *Officium b. Mariae virginis (saec. XV.)* čuva se i latinski molitvenik namijenjen dubrovačkim redovnicama. Za ovu napomenu zahvaljujem recenzentu Valentinu Putancu.

³ Rukopis *Žića svetih otaca*, koji je za Akademijin Arhiv nabavljen 1939., ima signaturu VII-8.

⁴ Fancev 1934.

prvi iza znamenitoga *Vatikanskoga hrvatskog molitvenika* (VHM), što ga je 1934. u transliteraciji objavio F. Fancev⁵ i koji se – uglavnom na temelju pisma – datira vremenom postanka »oko 1400. godine«. Iza ova dva molitvenika po vremenu postanka slijedi najstariji tiskani hrvatski molitvenik, također vlasništvo Vatikanske biblioteke, za koji se pretpostavlja da je tiskan negdje između 70-ih i 90-ih godina 15. stoljeća, vjerojatno u samom Dubrovniku, te je možda najstarija hrvatska latinicom tiskana knjiga.⁶ Objavio ga je u transliteraciji uz *Vatikanski hrvatski molitvenik i Dubrovački psaltir* Ciro Gianelli.⁷ Još je jedan rukopisni vatikanski dubrovački molitvenik, negdje s kraja 15. stoljeća, od kojega je objavljen samo početak i svršetak i o kojemu znamo vrlo malo.⁸ Znatno je mlađi, vjerojatno s kraja 16. stoljeća, rukopisni molitvenik što se čuva u dubrovačkoj franjevačkoj knjižnici pod brojem 19⁹, kojemu znamo samo sadržaj što ga navodi Mijo Brlek i nešto tekstoloških razlika prema VHM što ih uz transliteraciju VHM navodi Fancev.

Zajedničko je tim molitvenicima da su namijenjeni redovnicama te da su nastali u dubrovačkoj sredini na temelju čakavskih ikavskih predložaka u kojima se krije crkvenoslavenska matica, što je nedvojbeno utvrdio Fancev.¹⁰ Jezik je tih spomenika (izuzev Akademijina molitvenika, koji nije bio poznat) svojedobno obradio Milan Rešetar.¹¹ Ovdje treba napomenuti da se još nije ušlo u trag dubrovačkom molitveniku s kraja 14. stoljeća što ga spominje Fancev prema navodu Poljaka Kucharskog iz 1830.¹²

Za ovu prigodu niti je bilo vremena, niti ima prostora za detaljniju usporedbu ovih značajnih spomenika hrvatske latiničke pismenosti, što pripadaju istom – dubrovačkom – kulturno-jezičnom krugu. Stoga ćemo se ovdje osvrnuti – radi predstavljanja javnosti – samo na opis i neke najizrazitije grafijsko-ortografske i jezične osobitosti Akademijina molitvenika VII–17.

Rukopis – koji ćemo zasad nazvati *Akademijin dubrovački molitvenik* (ADM)¹³ – ima starinski kožni uvez. Sadrži 142 pergamentska lista malog formata (14×10.5 cm), s petnaest redova na punoj stranici. Posljednja su dva lista prazna, dok je na

⁵ *Djela JAZU* 31, 1934, 1–78.

⁶ Vidi: F. Fancev, o. c., XXX–XXXIV; Putanec 1985.

⁷ *Djela JAZU* 31, 1934, 251–288.

⁸ Usp. Fancev, o. c., XXVIII–XXIX; tekst 106–114.

⁹ Raniji popis: Čulić 170 – M. Brlek 1952, 52. – V. i: F. Fancev, o. c., XXIX.

¹⁰ O. c., XLV–CXII.

¹¹ Rešetar 1951; 1952.

¹² Fancev, o. c., XI.

¹³ Zapravo bi bilo potrebno razmisliti o ponovnom imenovanju svih pet poznatih dubrovačkih molitvenika, kako bi ih se u literaturi moglo lakše navoditi.

str. 140v zabilježen jedan četverostih iz kasnijeg vremena, u kojemu se spominje Bartol Kašić. Na početku je molitvenik krnj – počinje riječima psalma 145, 10: ... *oduzimajte deri do konca zemlje. Luk slomiti će i strti oružje i štite ždeci će na ogañ*, te mu u usporedbi s VHM nedostaje prvih 12-ak listova. Pisan je – po riječima stručnjaka za latinsku paleografiju dr. Jakova Stipišića – zreom humanistikom, ne starijom od polovine 15. stoljeća. Na početku pojedinih oficijskih dijelova ima prekrasne inicijalne minijature (ukupno njih 14), ukrašene zlatom, a ostali inicijali, što se protežu kroz 2 retka (rijetko kroz više redaka), kao i velika slova, izvedeni su u crvenoj i modroj boji (osnova crvena, ukrasi modri ili obrnuto). Na str. 102v počinje druga, vrlo slična ruka, ali s jednostavnijim inicijalima i drugačijim oblikovanjem velikih slova, oboje izvedeno samo u jednoj boji – crvenoj ili modroj, bez popratnih ukrasa. Ta je ruka, čini se, ispunila i str. 61r s posljednjom molitvom *Oficija Blažene Djeve Marije*, nakon čega slijedi prazna strana, pa opet prvom rukom pisano *Oficije od mrtvih*, unutar kojega je na str. 67r i na početku str. 67v jedna molitva zapisana trećom rukom (ostatak je stranice 67v prazan). Ti bi se umeci mogli tumačiti tako da je pri prvotnom prepisivanju u predlošku nešto nedostajalo, te su praznine naknadno ispisane drugom i trećom rukom. Naslovi oficija i dijelova oficija, te uputni termini i naznake za izvođenje ritualnog teksta (*Antifana, Čtenje, Kapitulo, Molitva, Pjesanca, Psalam, Veras, R*¹⁴) pisani su crveno, dok je tekst antifana, verasa i responsorija pisan sitnijim slovima, crnom tintom, kao i osnovni dijelovi teksta molitvenika. Treća ruka, koja je upisala umetak na l. 67 (veći dio str. 67r i dva retka na str. 67v) ima prvo slovo što se proteže kroz dva retka jednostavno izvedeno i napisano istom tintom kao tekst molitve. Prazne su stranice: 9v, 25v, kraj 35r i 35v, kraj 40r i 40v, kraj 48r i 48v, kraj 98 i 98v, 105v, te cijeli listovi 106 i 107, 141 i 142. Paginacija je nova. Minijature su na stranicama: 10r, 21r, 26r, 31r, 36r, 41r, 49r, 62r, 68r, 89r, 95r, 99r, 108r, 131v, s time da je ispred njih stranica najčešće prazna. Posljednja je minijatura manja i izvedena na verso stranici.

ADM sadrži na početku krnje *Oficije Blažene Djeve Marije*¹⁵, a zatim se nižu naslovi kako slijedi: 62r – *Počine Oficije od mrtvijeh*, 95r – *Počine Oficije Svetoga Krsta*, 99r – *Počine Oficije Svetoga Duha*, te u drugom dijelu, pisanom drugom rukom: 102v – *Mnogo devota i izvrsna molitva g Bogu na spasenje duševno*,

¹⁴ Kratica za: *r(esponsorio)/r(espons)/r(esponsorij)*, koja se redovito upotrebljava. Cijela je riječ možda bila ispisana na (izgubljenom) početku rukopisa, premda ni u VHM, gdje na početku dolazi *verso* (u ADM *veras*), kratica R. također nije nigdje razriješena.

¹⁵ UVHM početak glasi: *Počine Oficije Blažene Djeve Marije po zakonu Svete crkve rimske priza sve godište*.

104v – *Začelo Sveto evanđelje po Ivanu* (Proslav), 108r – *Ovdje počinu sedam psalama pokornijeh* (s litanijama i pripadnim molitvama kao u VHM), 131v – *Počine mnogo devota molitva Blažene Djeve Marije*, 138r – *Druga mnogo devota molitva g Blaženoj Djevi od djevice Mariji*.

Sadržaj pokazuje da se redosljed dijelova ADM najbolje podudara s *Dubrovačkim franjevačkim molitvenikom* (DFM)¹⁶, s kojim ima i niz tekstovnih podudarnosti, koje možemo uočiti u Fancevljevu kritičkom aparatu uz izdanje VHM. Zaključujući prema njima, ADM stoji između VHM i DFM, od kojih je tekstovno bliži drugome od njih, ali nije mu neposredan predložak. To se vidi po nekim jezičnim crtama, npr. po refleksu jata u pojedinim riječima, u kojima je u ADM već zastupljen ijekavski refleks, a u DFM je još uvijek ikavski.

ADM je u odnosu na VHM dalji stupanj tekstološkoga prilagođavanja *Vulgati* i jezičnoga prilagođavanja osobinama dubrovačkoga govora u odnosu na čakavsko-crkvenoslavensku maticu koja je u osnovi svih dubrovačkih molitvenika. On je i dalji stupanj u usustavljanju dubrovačke grafije u odnosu na VHM. Već na prvi pogled uočljiva je jednoznačnija grafija, koja izaziva mnogo manje nedoumica u čitanju teksta nego ona u VHM. Isto je tako na prvi pogled tekst izrazito ijekavskiji od VHM i sadržajno prozračniji, bez onih mnogobrojnih nejasnih mjesta i očitih crkvenoslavenskih tragova u leksiku i sintaksi što ih nalazimo u VHM i koji nam otežavaju njegovo razumijevanje. To ne znači da čakavsko ikavskih i crkvenoslavenskih tragova u ADM nema, ali su oni znatno diskretniji nego u VHM. To isto tako ne znači da je prijevod sadržajno i smisljeno bez problema u odnosu na *Vulgatu*, ali ima neku svoju unutrašnju logičnost. Često prevoditelj/prilagođivač nije razumio tekst predloška, pa nije dobro odabrao padeže, glagolska lica i vremena, ali se tekst pojedinog psalma ili molitve lakše čita, *bolje teče* nego u VHM.

2. Grafijske posebnosti

Na početku treba reći da između prvoga i drugoga dijela rukopisa (onoga od

¹⁶ DFM sadrži oficije *od Djeve Marije, od mrtvijeh, Svetoga Krsta, Svetoga Duha, te sedam psalama pokornijeh* i jednu *Molitvu od Gospođe* – v. Brlek 1952, 52. U VHM najprije dolazi *Oficije Blažene Djeve Marije, pa Sedam psalama pokornijeh*, a za njima slijede oficije *od mrtvijeh, Svetoga Krsta, Svetoga Duha*, pa molitve za razne prigode, među njima i jedna *Molitva devota od Gospođe*, ali ona nije ista ni s jednom iz ADM, te na kraju *Psalmi graduali* – v. Fancev 1934, XV, 1–78. Najstariji tiskani molitvenik sadrži: na početku krnj oficij *Blažene Djeve Marije, Sedam psalama pokornih* (bez originalnog naslova), molitvu blaženog Augustina i Ambrozija, te oficije *Svetoga Krsta* i *Svetoga Duha* – v. Fancev 1934, 253–288. Za *Drugi vatikanski molitvenik* nije nam poznat sadržaj.

str. 102v — pisana drugom rukom) postoje neke grafijske razlike. Tako prema *ch* (rijetko *chj*), *g*, *sc*, *gl*, *gn* za *ć*, *đ*, *š*, *ž*, *l*, *n* iz prvoga dijela (do str. 102v) druga ruka u obilježavanju navedenih suglasnika uvodi troslove: *chi* (redovito) za *ć*, *gi* za *đ*, *sci* za *š* i *ž*, *sgi* za *ž*, *gli* za *l*, *gni* za *n*. Isto tako u drugom je dijelu neusporedivo češće nego u prvom obilježavanje suglasničkih fonema i dugih samoglasnika digramima. Dok je u prvom dijelu to izuzetak, u drugome je gotovo pravilo. U prvom se dijelu udvojenim grafemom dosta često pišu jedino oblici imperfektivnoga prezenta glagola *biti* (npr. *jesam*, *jesi*, *si sa ff*), povratna zamjenica *se* uz glagole (također sa *ff*), te suglasnik *v* (najčešće u slijedu *vra-* s *uu*), dok se dugi samoglasnici pišu udvojenim grafemima samo u nekoliko pojedinačnih slučajeva, pri čemu se dugi *i* piše *ij*. Druga ruka uvodi i jednu novost u obilježavanju slijeda *j + refleks jata* u oblicima zamjenica *moj*, *tvoj*, *svoj*, *koji*: dok se u prvom dijelu taj slijed piše *ie*, pa nije sigurno radi li se o glasovnoj pojavi (kongruenciji — npr. *moieh* nije jasno da li je *mojeh* ili *mojijeh*), u drugom se dijelu taj slijed redovito piše *moijeh*, pri čemu je očito *i = ji*, a *je = je*, dakle: *mojijeh*). Primjere nećemo posebno navoditi (ponešto od toga što je ovdje rečeno bit će razvidno na reprodukcijama).

Već je spomenuto da je ADM dalji stupanj usustavljanja grafije u odnosu na VHM. To ne znači da problema u čitanju teksta nema, ali ima ih neusporedivo manje. Većina ih je vezana za ona stoljećima neriješena pitanja u hrvatskoj latinici u obilježavanju fonema *i* i *j* i fonemskih sljedova u kojima se jedan od njih nalazi, te u obilježavanju *s*, *z*, *š*, *ž* i *c*, *č*, osobito u posuđenicama. Isto tako ima neusporedivo manje utjecaja glagoljičke grafije na hrvatsku latiničku pisarsku praksu¹⁷ u odnosu na VHM¹⁸, ali tragovi tog utjecaja još uvijek postoje. Ovdje ćemo se zaustaviti samo na nekim problemima.

Fonemi *i* i *j* bilježe se na četiri načina: *i*, *y*, *ij*, *yi*. Ali ti grafemi mogu imati i druge glasovne vrijednosti, tj. *ij*, *ij̄*, *j̄*, te na granici riječi: *i/i*, *i/j*, *j/i*, *j/j*. Npr. *chrai* (= *kraji*) 13r, *ty* (= *ti*) 22v, 31v, *yistina* (= *istina*) 23r, *fuy* (= *svi*) 23v, *ocy* (= *oči*) 27r, 31v, *pochoihfe* (= *pokojih se*) 28v, *dostoino* (= *dostojimo*) 29r, *moih* (= *mojih*) 43r, *yiskargnieh* (= *iskrrijeh*) 43r, *choy* (= *koji*) 43v, *yinieh* (= *i inijeh*) 47r, *naueštij marij* (= *navijesti Mariji*) 55r, 58r, *iješti* (= *jesti*) 55r, *ijme* (= *ime*) 55v, *fuemogij uiecnij* (= *svemogi vječni*) 61r, *pribijualifcte* (= *pribivalište*) 61r, *daruim* (= *daruj im*) 67r, 69v, 81v i d., *fuoie* (= *svoj je*) 72r, *pomofiu* (*pomozi ju*) 81r itd. (primjeri su odabrani nasumce). Uglavnom kontekst pomaže da se grafija jednoznačno razriješiti, tako da dvojnih primjera ima malo. Jedan je od njih lik *boži/božji* kad je pisan *bofcij* a ne *bofci*, ali se prema tom drugom liku uspostav-

¹⁷ V. o tome Malić 1989a, 1989b, 1992.

¹⁸ Prema vlastitu uvidu.

lja boži i u prvom slučaju.¹⁹ Jedan je od pokazatelja za to rješenje i primjer *drij couiecij* (= *dni čovječi*) 73v, odn. *drij clouiecij* (= *dni člowječi*) 80r. Tako problematičnih ostaje samo nekoliko primjera: *ijofcte* (= *Jošte / I jošte*) 75v, *ijspouiedi* (= *ispovijedi / ispovijedi / i spovijedi*) 84v, *Ifabraniem* (= *I izabranijem / Izabranijem*) 137r (sve s pojačajnim *i* ili bez njega), te *tudie* (= *tudje/tudije*) 127r i *neima* (= *ne ima / nejma*) 112v. Idući je problem čitanje imenica na *-je* (< *-vje*, crsl. *-ije*), za koje se može pretpostaviti domaći lik, ali nije isključen ni crkvenoslavenski (kao crsl. utjecaj u molitvenim tekstovima). Prema uzusima onovremene latinske grafije te se imenice u svim morfološkim oblicima bez izuzetka pišu grafijom *i + e, a, u, ...*, što se može čitati: *-je/-ije, -ja/-ija, -ju/-iju* itd. U čitanju ADM odlučili smo se za narodne likove, npr. *hodenje, mošenje, naređenje, umišenje* itd.

Ovdje se treba zadržati i na bilježenju ijekavskoga refleksa jata. Kao što je upravo rečeno, pod utjecajem onovremene latinske grafije, fonemski slijed *ije* piše se *ie*, jednako kao slijed *je*. Prema tome u grafiji nema razlikovanja primarnih sljedova *ije, je* i refleksa jata. Upravo je to razlog da je u ovom čitanju primijenjen uobičajen način pisanja refleksa jata: *ije, je*, jer bi u slučaju diftonškoga čitanja jata grafijski slijed *ie* bio opterećen i trećom glasovnom vrijednošću. Osim toga, već je spomenuto da primjeri grafije *moijeh, tvoijeh, svoijeh, choijem* i sl. iz drugoga dijela rukopisa sugeriraju čitanje: *mojijeh, tvojijeh, svojijeh, kojijem*. Dalje se na problemu izgovorne vrijednosti jata nećemo zadržavati. Navest ćemo samo neke primjere pisanja primarnih sljedova *ije, je*: *chogaiē* (= *koga je*) 43r, *nie* (= *nije*) ukupno 30 primjera u oba dijela rukopisa, *Gabriel* (= *Gabrijel*) 53v, 55v i d., *ifchriejc* (= *iskriješ*) 81r, *niedno* (= *nijedno*) 86v, *onie* (= *on je*) 102v, 103r i d., *od ubienieh* (= *od ubijenijeh*) 117v i d.

Iduću problematičnu skupinu čini obilježavanje fonema *s, z, š, ž*. Najčešće se *s, z* bilježe pomoću *f*, a *š, ž* pomoću *fc*. Rijetko grafem *f* dolazi za *š, ž*, a grafem *fc* za *s, z*. Ali i to se pomoću konteksta najčešće jednoznačno razrješuje. Za domaće riječi samo je nekoliko dvojnih primjera budući da za razrješenje postoje dvije mogućnosti. Tako se sa *fc* (= *š/s*, odn. *ž/z*) pišu: *navlašno*²⁰ 128v, *navlaštito* 138r; *oštri* (*obofctran ofctri* = *obostran oštri/oštri?*) 16r, *oštre* 27r; *ponižio* 119v, *snižih* 62v, *snižiti* 125r; *uzvišuješ* 72v, *uzviši* 8v, 15v, 16r pored 13 primjera za osnovu *uzvis-*,²¹ te *spasenje* 65r pored 48 primjera za lik *spasenje* (u raznim padažima) i još 10 za ptc. pas. *spasen*. Pravopisni su problem: *Prosbarni* (*Prozbarni?* – graf. *Prosbarni*) 5v, *uspještu* (*uzpleštu?* – graf. *usplesctu*) 5r, *zblude* (*sblude?* – graf. *fbglude*) 37r, *mozde* (*možde?*²² – graf. *mojge*) 49v i sl., budući

¹⁹ Za lik *bož* u dubrovačkih pisaca v. AR s. v. *božj*.

²⁰ Navode se likovi koji su uneseni u transkripciju teksta.

²¹ Za mogućnost dvojnih likova *i* u Dubrovniku v. AR pod navedenim riječima.

²² Usp. npr. graf. *fcefe* (= *žeže*) 27v.

da ima nesumnjivih primjera i za morfonološki i za fonološki pravopis, npr. *razčiniti*, *razčinen* (graf. *rafci-*) 80r, ali *oteščali* (graf. *oteščali*). Idući problem u vezi s grafijom navedenih fonema jest nerazlikovanje *s* i *z* (graf. *f*) u posuđenim riječima, npr.²³ *Jerolim/Jerosolim*, *jerolimski/jerosolimski*, *Jeruzalem/Jerusalem*, *Jozef/Josef*, *Jozefov/Josefov*, *Gervazi/Gervasi*, *Protazi/Protasi*, *Ambrozi/Ambrosi*, *Agnez/Agnes*.

U vezi s pisanjem *ć* grafemom *chi* jest čitanje: *pomoćju/pomoću* 19v, 29v, 33v, 47r, 52v, 130r, *na ponoćja / na ponoća* 54v, 55v. Kako se svi ostali sekundarni suglasnički skupovi *konzontan + j* čuvaju, vjerojatnijom pretpostavljamo prvu varijantu.

Slogotvorni *ř* piše se u prvom dijelu ispočetka grafijom *er*. Nakon desetak strana počinje se javljati i *ar*. Svega su dva primjera sa slogotvornim *ř* na početku riječi napisana s *ir*: *iruařce* (= *rvaše*) 49v (2×). U drugom je dijelu redovita grafija *ar*.²⁴ U vezi s time samo je jedan problem: pisanje slogotvornoga *ř* grafemom *ar* zamućuje čitanje riječi *jutrnia/jutarnia*, *jutrni/jutarni*. Primjeri pisani grafijom *er* jednoznačno su *jutr-*, tj. *yuutergnah* (= *i u jutriah*) 12r, *Odřrařce iutergne* (= *Od straže jutrie*) 50r–50v, ali primjer *ubrieme iutargne* 95v čini se da ipak treba čitati *jutar-* jer su svi ostali primjeri sa slogotvornim *ř* na toj strani pisani s *er*, pa ih je pisar očito htio razlikovati.²⁵ Primjer iz drugoga dijela *Od řrařgie iutargnie* (= *Od straže jutrie/jutarrie*) 118v ne može se jednoznačno razriješiti.

U grafiji ranih hrvatskih latiničkih spomenika ima elemenata koji s jedne strane pokazuju da su oni prijepisi starijih latiničkih predložaka, dok s druge strane ukazuju na njihove izravne veze s glagoljičkim i ćirilječkim tekstovima.²⁶ U ADM tih pokazatelja ima manje, ali ipak ne izostaju sasvim. Tako prijepis s latiničkoga predloška pokazuju zamjene slova *s* i *c*, npr. grafija *tustine* u primjeru *od tustive pšenice* 44v, *oudie* za *ondje* 75v, *ifinieh* (u VHM *ifuieh*) u dosta nejasnu kontekstu na str. 102r, te se ne zna treba li čitati: *sinijeh*, *svijeh* ili *živijeh*; graf. *hocheře* za *hoćeř* 118r, *dostoiřcř* za *dostojiř* se 125v i možda još poneki primjer. U dosta se spomenika javljaju pogreške u vezi sa

²³ Riječi se navode u nominativnom obliku.

²⁴ Zanimljivo je napomenuti da se u dubrovačkom ćirilječkom (bosaničkom) *Libru* od mnozijek razloga iz 1520. slogotvorni *ř* bilježi sa *ar* i *er* (u istim riječima i na istim stranama), što u ćirilici ne bismo očekivali, pa je to očito utjecaj dubrovačke latiničke pisarske tradicije. V. izdanje M. Rešetara (1926).

²⁵ Za supostojanje obaju likova na istom prostoru i u isto vrijeme, čak u istim spomenicima, usp. AR pod navedenim riječima.

²⁶ V. o tome: Malić 1992:104.

zamjenom sličnih glagoljičkih slova, kao npr. *i* i *o*.²⁷ Takva je tu zamijećena samo jedna, koja može biti i slučajna: graf. *neprihodni* za *neprohodni* 11r. Nesumnjiv je utjecaj glagoljičke grafije na latiničku jednako obilježavanje grafema *l* – *ḷ*, *n* – *ṇ*²⁸, koje je vrlo prisutno u VHM, dok se u ADM pojavljuje samo sporadično, npr. *l* = *ḷ*: *ugleuiem* (= *ugļevjem*) 27, odnosno *gl* = *l*: *ifaſcgla* (= *izašla*) 23; *n* = *ṇ*: *naogan* (= *na ogañ*) 1r, *uognu* (= *u ogñiu*) 7r, *fuſcanſtuo* (= *sužariſtvo*) 22r, *pustinſche* (= *pustiñske*) 92r. Problematici su primjeri: *imanſcigniu* (= *manſñiu/maññiu*) 117v, *nadahnuuichi* (= *nadahnujući/nadahñujući*) 130v, budući da su mogući jedni i drugi likovi.²⁹ Utjecaj je u Dubrovniku u ono doba vrlo prisutne ćiriljičke grafije pisanje *k* za *ć*: *ufuurakaſc* (= *uzvraćaſ*) 27v, *tifuka* (= *tiſuća*) 54v, *ſmukame* (= *smuća me*) 86v, svi iz prvoga dijela (obična je grafija za *ć* u ADM – i u VHM – *ch*, *chi*). Primjer s grafijom *hochiu* za *hođu* 75r može se tumačiti i ćiriljičkim i glagoljičkim utjecajem, jer primjera za jednako obilježavanje *ć* i *đ* (ćakavsko *j*) ima u oba pisma.³⁰

3. Pravopisni problemi

Već je spomenuta mogućnost fonološkog i morfonološkog pisanja u vezi s pisanjem suglasnika *s*, *z*. Zadržat ćemo se na još nekoliko problema.

Prijedložni izrazi

Prijedlog *k* pred riječima što počinju zvučnim suglasnicima redovito se piše u ozvučenom liku *g*: *g blaženoj* 138r, *g Bogu* 84v, 85v, 102v, *g djevi* 55v, *g družbi* 67v, a ispred sonanata se ne mijenja. Prijedlog *s* ispred *ṇ* redovito se piše grafijom *ſc*, tj. *š* (asimilacijom po mjestu izgovora): *š ñm* 54v, *š ñme* 93r, 134r, *š ñmi* 27r, 37r, 66v. Prijedlozi *iz*, *s* ispred riječi što počinju sa *s*, *z* slijevaju se zajedno s riječju u prvom dijelu rukopisa³¹, dok se *s* u drugom dijelu piše, a za *iz* nema potvrda. Tako: *i[z] zemļe* 15v, 73r, 87r, *[s] suzami* 37r, *[s] Svetijem* 14v, *[s] svojimi* 2r, te iz drugoga dijela: *s Svetijem* 133r, *s svetijemi* 103r. U ostalim položajima prijedlozi *s, iz* zbog iste grafije (*ſ*) nisu relevantni. Isto vrijedi i za prijedlog *bez*, ali jedan primjer ipak sugerira pisanje bez registri-

²⁷ V. prethodnu bilješku.

²⁸ V. o tome: Malić 1989a:143–145.

²⁹ Usp. AR pod navedenim riječima.

³⁰ U glagoljici ta se pojava tumači utjecajem hrvatske ćirilice. – V. o tome Mihaļjević 1991:45–46.

³¹ To bi mogao biti i utjecaj čakavskoga predloška, što pokazuje primjer *[u] večer* 91v, koji pretpostavlja čakavsko *[v] večer*.

ranja asimilacijske promjene: graf. *bes fiemena* 58v očitito treba čitati: *bez sjemena*. Prijedlozi *nad, od, pod, prid/prjed* pišu se bez asimilacijskih promjena.

Granica prefiksa i osnove

Prefiksi *od-, pod-* u pravilu se ne mijenjaju ispred bezvučnih suglasnika (za *nad-, pred-/prjed-* nema primjera): *odhodi* 113r, *odkloniti* 78v, *odkud* 27r, *odkupio* 8v, 71r, 72v, *odkupiteļ* 87r, *odkupiti* 119r, *odpali* 69r, *odpadu* 71r, *odpusti* 8v, *odpuštenje* 109r, *odsele* 27v, 46r, *odstupi* 80v i dr. uz samo jedan primjer za promjenu: *otpusti* 46r; *podhibna* 26v, *podhibnu* 27r. Prefiks *od-* ispred riječi na *d* ne slijeva se s riječju: *oddoien* 50v, *od/driefcit* 128v, *Od//dijelite* 108v–109r. Prefiksi *iz-, s-, uz-* uglavnom zbog grafije nisu relevantni; za prefiks *raz-* dva su primjera s nesumnjivim izostajanjem bilježenja asimilacije po mjestu tvorbe (asimilacija po zvučnosti nije sigurna): graf. *rafsciniti, rafscignen* 80r može se čitati *razč-* ili *rasč-*, ali ne i *rašč-*. Za prefiks *bez-* u prvom su dijelu rukopisa potvrde za fonološko pisanje, a u drugom za morfonološko: *bezakonje, bezakonja* 33r, *bezakonij* 33v (sve s graf. *befach-*), ali *bezzakonja* (graf. *besfacho(n)ia*) 127v. Za prefiks *uz-* jedna je sigurna potvrda za morfonološko pisanje: *uzsudiš* (graf. *ufjudiřc*) 88v.

Granica osnove i sufiksa

Suglasnici *d-, t-* iz osnove i sufiksalni *-s, -ř* uglavnom se pišu s glasovnom promjenom (*d, t + s > c, ĉ*), izuzetno bez nje, npr. *blagodjectvo* 27r, *blagodjectva* 128v, *gospockijem* 90r, *ļucki* 73r pored *ļudska* 104v, *narocka* 2v, *roĉtina* 92v, dok je primjer *sudctva* 65r kombinacija morfonološkog i fonološkog pisanja. Uglavnom se ne bilježi otpadanje suglasnika *d* ispred *c, ĉ*: *srdce, srdĉano* 39v, *sudci* 15v, *sudĉe* 8v, a za tim primjerima poveo se i primjer *kradci* (NP¹ od *kratak*³²) 80v, ali ipak *mlacijemi* 15v; za suglasnik *t* ispred *c, ĉ* primjeri su samo za kose padeže riječi *otac*, i tu se prvi i drugi dio rukopisa razlikuju: u prvome se uvijek bilježi slijevanje *t* s afrikatom – *oca, ocem, oci, ocu, oĉe* (ukupno 26 primjera), dok se u drugom piše bez promjene – *otca, otcem, otcu, otĉe* (ukupno 15 primjera).

Asimilacija po zvučnosti nije zabilježena u primjeru: *nenavidte* 4r. Graf. *otefscali* (= *oteřĉali/otežĉali*) 11r ukazuje na provedenu asimilaciju po mjestu izgovora, dok registriranje asimilacije po zvučnosti nije sigurno. Asimilacija po mjestu izgovora zabilježena je u primjerima *himbe* 109v, 111v, *temtanje* 134v, a redovito izostaje u posuđenicama *konplita*³³ (7×), *tinpanu* 16r, 16v.

³² U VHM *kratci*.

³³ U VHM redovito *komplita*.

U suglasničkom skupu *str* bilježi se pojednostavnjivanje: *izvrsna* 102v, *radosnijem* 84v, *žalosna* 84v, 85r, *žalosnijeh* 132v, 138v, *žalosno* 135v. Sekundarni suglasnički skup *čt* bilježi se uglavnom bez promjene: *čtenje* (15×), *čtiju* 7v, *počtenoga* 8r, *počtenje* 45v, *počtuje* 7v, 138v (uz samo jedan primjer za bilježenje promjene: *poštenje* 134v), *svjedočtvo* 28r, 43r. Promjena *čt* > *št* redovno je zabilježena u zamjenici *što* (14×) i u njezinim tvorenicama: *štogodijer* 56v, 57r, *zašto* (49×). Primjeri *uputćenja* (graf. *uputchienia*) 124r, *ufajutće* 127r (pored *ufajuć-* 4×) pokazuju kombinaciju morfonološkog i fonološkog pisanja.

4. Jezične osobitosti

Rani dubrovački spomenici uvijek iznova potiču raspravu o primarnosti čakavštine odnosno štokavštine, te ikavštine odnosno ijekavštine u gradu Dubrovniku, jer nesumnjivo sadrže i jednih i drugih jezičnih crta. Literatura je opsežna i poznata i u njoj uglavnom nitko nije uvjerio suprotnu stranu u svoje mišljenje.

4.1. Problem refleksa jata

Spomenuti problem ikavštine/ijekavštine svakako je najznačajniji među glasovnim pojavama. O njemu sam i sama svojedobno pisala u vezi s VHM, zastupajući mišljenje o primarnosti ijekavštine u Dubrovniku, na temelju analize gramatičkih morfema s jatom, te variranja refleksa jata u istim leksičkim morfemima.³⁴ U ADM s obzirom na jat situacija je slična kao i u VHM, s time da ijekavski refleks znatno prevladava. Već je napomenuto da se refleksi jata pišu jednako kao i primarni sljedovi *ije, je* (graf. *ie*), pa ćemo ih ovdje pisati kao u suvremenoj pravopisnoj normi, ne zadirući u problem njihove izgovorne glasovne vrijednosti. Pritom ipak nailazimo na nesigurnost u transkripciji u nekim riječima: *cjeć/cijeć, grješnik/griješnik, grješnica/griješnica, krjepost/krijepost, pospješan/pospiješan, pospješiti/pospiješiti, potrijeba/potrjeba, prijestol(je)/prjestol(je)*, jer nismo sigurni u tadašnju dubrovačku duljinu/kračinu sloga s jatom.³⁵ Ovdje treba napomenuti da refleks kratkoga jata još ne jotira suglasnike ispred sebe, među njima ni *l, n* (graf. uvijek *li, ni*, za razliku od *gl, gn, gli, gni* za *l, n*).³⁶ Neke ikavizme u Dubrovniku

³⁴ Malić 1990.

³⁵ AR kod navedenih riječi – bez obzira na natuknicu – navodi iz različitih izvora primjere s oba refleksa. – P. Budmani (1883:157, 179) za Dubrovnik 19. stoljeća navodi da je »posve dosljedno *grēšnik* i *krēpōs* a ne *grješnik* ni *krjepos*«, te »*cjeć* (a ne *cijeć*)«. Na temelju tih podataka primjere iz ADM transkribiramo s kratkim refleksom jata, tj. graf. *ie* razrješavamo kao *je*.

³⁶ Do jotacije ispred kratkoga refleksa jata u dubrovačkim spomenicima dolazi tek negdje potkraj 17. stoljeća.

Rešetar naziva »običnima«.³⁷ To su (osim općenitih štokavskih ikavskih refleksa ispred *j* i *o*): u mjesnim priložima *gdi, ovdj, ondj...* (< -*dě*), prefiks *pri-* (< *prě-*), prijedlog *prid* (< *prědv*), infinitivne osnove *vidje-* (< *vědě-*), *sidje-* (< *sědě-*). U ADM odnos prijedloga *prid* – *prjed/prjeda* iznosi 33 : 11/2, pri čemu oblici s refleksom *je* – osim jednom *prjeda* 97r – dolaze u drugom dijelu rukopisa; isto vrijedi i za tvorenice: *ispriđ* 90r u prvom dijelu – *unaprijedak* 138v u drugom dijelu. Odnos prefiksa *pri-* – *prje-* iznosi 40 : 56, s time da dolaze u istim riječima u oba dijela rukopisa, npr. *pričista* – *prječista*³⁸, *primilosrdna*, *primilostiv* – *prjemilostiva*, *prsveta* – *prjesvet*, *prislavna* – *prjeslavna*, *primogoše* – *prjemo-goše*, *pristolje* – *prijestolje* itd. Prilozi na -*di* – -*dje* potvrđeni su u odnosu: *gdi* – *gdje* 3 : 7, ali samo *godje* (2×), *godijer* (4×), *indje* (1×), *ondje* (7×), *ovdje* (3×), *tudje* (1×), *vazdje* (7×). Osnova *vědě-* > *vidje-* u primjerima: *isповидjeli*, *isповидje-nje*, *isповидjeti*, *nenavidjeli*, *nenavidješe*, *pripovidješe*, *spovidio*, *zapovidio*, *zapo-vidje*. U oblicima od prezentske osnove uglavnom dolazi *ije/je*: *isповijedajte*, *isповijedajućijeh*, *isповijedanju*, *isповijedi*, *isповijem*, *isповijest*, *pripovijedaše*, te *isповjednici*, ali ipak *nenavidost*, *nenavisti*, *nenavistju*, *nenaviduštijemi*, *nenavidte*, *povid* itd. Za infinitivnu osnovu *sědě-* nema potvrda, a u prezentskoj *ě* daje *je*: *sjede*, *sjediš*, *sjedi*, *sjedenje*. Ispred *o* jat redovito daje *i*: *dio*, *hotio*, *nenavidio*, *pozrio*, *spovidio*, *trpio*, *zapovidio*, ali ispred *j* refleks *je*: *sjeju* 37r, *sjejuće* 91v, osim u zanižanom prezentu glagola *biti*: *nijesam*, *nijesi*, *nije*, *nijesu*. Primjeri *razumjej* 68v, *urazumjejte* 1r mogu se tumačiti i na morfološkoj razini. Osim navedenih *običnih* dubrovačkih ikavizama (koji ipak nisu dosljedni), ikavizmi su u leksičkim morfemima rijetki, tako: *posrid* 64r, 75r pored *posrjed* 1r, 41v, 82v, *srjed* 92r; *prima* 79v, 86r; *crivijeh* 18v, *čovičaskoga* 58v pored 30 primjera za osnovu *čovjek-/človjek-* s ijekavskim refleksom, *dilijeh* 87v uz 21 primjer za osnovu *djel-*, *gniv* 22v (2×) pored *gnjev* (8×), zatim *pribignujemo* 51v, *povid* 73v, *prominiti* 118r pored *promjena* 81v, *promijenjeni* 118r, te *vični* – *vječni* s odnosom 3 : 37. Ekavizmi su izuzetni, tako: *celove* 134v, te *sade* pored *sada* (odnos 5 : 16), što je očito trag čakavskoga predloška. U gramatičkim morfemima ikavizmi su rijetki. Tako u DLj^d ličnih zamjenica i povratne oblici *meni*, *tebi*, *sebi* pored ijekavskih *menje*, *tebje*, *sebje* dolaze u odnosu: 2, 6, 0 : 73, 117, 4, ali nije sigurno da li su ijekavski oblici osobina dubrovačkoga govora ili su rezultat knjiškoga do-tjerivanja teksta. Svakako već pretežu i u VHM. U zamjeničko-pridjevskoj deklinaciji ijekavski morfemi u GDLIj^d -*ijeh*, -*ijem*, -*ijemi* redovni su bez obzira na nepalatalnost/palatalnost osnove, a morfemi -*ih*, -*im*, -*imi* (iz palatalne pro-

³⁷ Rešetar 1952:12.

³⁸ Ako ima više gramatičkih oblika za pojedinu riječ, primjeri se navode u nominativu ili u infinitivu.

mjene) dolaze samo u zamjenica na *-j-*: *moj, tvoj, svoj, koji*, ali i u njima se, iako rjeđe, javljaju ijekavski oblični morfemi: *mojih – mojih* (24 : 9), *mojim – mojjem* (4 : 3), *mojimi* (1×), *mojuma* (1×), *tvojih – tvojjeh* (52 : 4), *tvojim – tvojjem* (30 : 10), *tvojimi* (1×), *tvojuma* (2×), *svojih – svojjeh* (6 : 2), *svojim – svojjem* (7 : 1), *svojimi – svojjemi* (3 : 1), *kojih – kojijeh* (9 : 4), *kojim – kojijem* (2 : 5), *kojimi – kojijemi* (2 : 1). Oblici na *-ijeh* dolaze i u L^{mn} (rjeđe i u $A^{mn} = G^{mn}$) imenica na *-o-/-jo-* i *i-*osnova (o tome v. kod raguzejama). Za refleks jata u ADM treba još reći da kratki jat iza suglasničkoga skupa *suglasnik + r* redovno daje refleks *je*: *brjeme* ('breme'), *brjemena* ('vremena'), *obrjemeñena*, *obrjezanje*, *odrješenje*, *odrjeza*, *prirjezana*, *susrjetoše*, *ukrjepljenje*, *velekrjepko*, *vrjemena*, *zgrješenje*, *zgrješujuće*, što je očito osobina dubrovačkoga govora. U tekstu ima i hiperijekavizama, kako u domaćim tako i u posuđenim riječima, od kojih su neki posljedica knjiškog dotjerivanja teksta: *boljeznijevi* 13v, *čeprijes* 7r, *kupjenu* 58v, *Lovrijenče* 122v, *odnijemi* 128v pored *odnimi* 17r, *odnjemjenja* 130r, *psaltijeru* 16r, 16v, *redovnjescijem* 66r, *strpjen* 86r.

4.2. Ostale jezične crte

Kako smo ograničeni prostorom, o ostalim jezičnim crtama ne možemo dalje detaljno govoriti. Za ADM (kao i za ostale dubrovačke molitvenike) neprijeporna je davna crkvenoslavenska pramatica, te posredna čakavska matica, prerađena i prerađivana u Dubrovniku prema osobinama tamošnjega govora. Već je rečeno da je ADM u toj preradi i u dotjerivanju (ujednačavanju) teksta otišao dalje nego njegov prethodnik VHM, a i da se očito radi o drugoj prerađivačkoj redakciji teksta. Stoga ćemo se zadržati na najuočljivijim jezičnim crtama koje ukazuju na dubrovačko štokavsku pripadnost rukopisa i na preostale u njemu crkvenoslavenske i čakavske crte.

Crkvenoslavenizmi

Crkvenoslavenske crte očituju se na svim jezičnim razinama, ali su u odnosu na VHM relativno malobrojne. Na fonološkoj razini jedini je crkvenoslavenski ostatak *št* na mjestu (i pored češćega) domaćega *ć* u ptc. prez. u pridjevskoj funkciji, koja je sama sobom knjiški sintaktički element crkvenoslavenskoga podrijetla. Tako: *sva dvigušta* 14r, *Gredušti pridut* 37r, *S nenaviduštijemi mir* 27r, *veseleštijeh svijeh* 1v, *živušte ruke* 86r, te jednom u prezentu: *uspještu* 5r, sve primjeri iz prvog dijela rukopisa. Na morfološkoj razini susrećemo V_i^d imenice *Gospod*: *Gospodi* (18×) ali samo u zazivu: *Krste, pomiluj!* *Gospodi, pomiluj!* *Krste, pomiluj!* uz samo dva primjera za *Gospodine, pomiluj!* u istom zazivu. Inače se upotrebljava vokativ *Gospodine* (266× uz još stotinjak potvrda za istu imenicu/ime u drugim padežima), za razliku od VHM, gdje se podjednako upotreblja-

vaju obje imenice. Crkvenoslavenski je ostatak N i L imenice *ludje* 32r, *ludeh* 33r pored G *ludi* 117r. Među imeničkim oblicima još treba spomenuti kao crkvenoslavenski ostatak nastavak *-eh* u GL^{mn} imenica *i-* i rjeđe *a-*osnova: u *časteh* 6v, 33r, *od stvareh* 119v, u *tmeh* 18v, 86r pored u *tmah* 104v, zatim V^{id} (i N^{id} = V^{id}) *sinu* (28× – uvijek za Isusa), te N^{mn} *popove* (2×), *sinove* (4×) pored *popovi* (1×), *sinovi* (4×). U prezentskoj paradigmi samo je jedan crkvenoslavenski ostatak u ne-sažetom obliku *počitajemo* 33v pored *počitamo* (7×).

Najuočljiviji crkvenoslavenski ostatak među glagolskim oblicima jest 3^{id} i 3^{mn} prezenta s dočetakom *-t* (koji se kao obilježje višega stila javlja u hrvatskim latiničkim tekstovima sve do 17. stoljeća³⁹), npr. 3^{id} *ne izdat, naudit, nazovet, odriješit, ne ostavit, porodit, pridet, proslavit, shranit, snidet, ne stavit se, učinit, svršit, uzvisit, veličit* i dr., te nešto rjeđe u 3^{mn} *oprıtilet, poginut, ne postidet se, pridut, uzradujut se*. Taj se dočetak kao morfostilem osamostaljuje i veže se uz 3. lice i drugih glagolskih vremena, ovdje 3^{id} aorista: *Blaženi muž ki ispunit pohotjenje svoje od njih*⁴⁰ 37v, 44r.⁴¹ Prezentski oblici s dočetakom *-t*, osim *veličit* 8 (*Veličit duša moja Gospodina* – Lk 1, 46) svi su od svršenih glagola i dolaze ili u službi futura ili su u zavisnim rečenicama. Prema tome, stanje se u ADM relativno dobro slaže s onim što ga Rešetar konstatira za primorske lekcionare, tj. da ti oblici uglavnom dolaze u svršenih glagola, ali ne i s dijelom tvrdnje »i to redovno kada su u glavnoj rečenici te imaju značenje futura«. ⁴² – U *Žićima svetih otaca* ne može se konstatirati takvo stanje: tamo je podjednaka zastupljenost dočetka *-t* i u svršenih i u nesvršenih glagola. Postanak toga dočetka ne treba vezati uz etički dativ, kao što je činila starija literatura, na koju se djelomično naslanja i Josip Hamm (1978:51–52) kada kaže da se *-t* u 3. licu »moglo razviti i ... samostalno i, naravno, makar i podsvjesno uz pomoć crkvenoslavenskoga, i dativa etičkoga«, jer je etički dativ u starim hrvatskim tekstovima vrlo rijedak (npr. u *Žićima svetih otaca*, u kojima je dočetak *-t* obilno zastupljen, i to ne samo u prezentu, samo je jedan primjer za etički dativ: *Ovo t' jest grih moj* 38r). Samostalan razvoj toga dočetka u okvirima latiničke hrvatske pismenosti/književnosti malo je vjerojatan jer je gubljenje toga dočetka jedna od bitnih značajki zapadnojužnoslavenskog prajezika (v. Moguš 1971:20). Osim toga, taj je dočetak samo jedna od jezičnih crta koje je hrvatska latinička pismenost/književnost naslijedila iz crkvenoslavenskoga, uglavnom iz stilskih pobuda.

³⁹ Tako npr. u Franje Glavinića (v. Hercigonja 1989:195, 198).

⁴⁰ U suvremenom prijevodu 126. psalma: *Blago čovjeku koji njima ispuni tobolac*.

⁴¹ U *Žićima svetih otaca* ima nekoliko potvrda za 3^{id} aorista – jedna za 3^{id} imperfekta (na temelju vlastitih istraživanja – D. M.)

⁴² Rešetar 1898b:165 i d.

Najbrojnija tvorbeno-leksička kategorija u svim onovremenim hrvatskim latiničkim spomenicima, pa tako i u ADM, koja očituje crkvenoslavenski utjecaj, mnoge su apstraktne odglagolne imenice na *-je* (< *-bje*), koje nećemo posebno navoditi.⁴³ Međutim, parovi istoznačnica različite tvorbe, od kojih je jedna izrazitije crkvenoslavenski obilježena, pokazuju da je prije riječ o izravnom leksičkom preuzimanju nego o crkvenoslavenskom tvorbenom utjecaju, npr. *dobročiniteļ* – *dobročinac*, *došastvo* – *došastje*, *počelo* – *početak*, *pravden* – *pravedan*, *prijestolje* – *prijestol*, *zločestvo* – *zloba*, *zloća* i dr. Razne knjiške složenice također su preuzete izravno na leksičkoj razini, a ne kao tvorbeno-kategorije, npr. *blagodjectvo*, *blagodjetan*, *dobročest*, *dobrozvoneći*, *inostranac*, *inostran* i dr. Od crkvenoslavenskih leksema treba posebno izdvojiti prilog *vaistinu* (s domaćom glasovnom promjenom *ѣ > a*) 58v pored domaćega *uistinu/uistino*⁴⁴ (7×/1×), zatim *nesmjerenje*⁴⁵ ('uznositost, oholost') 69r, *svedenje*⁴⁶ ('spoznaja, saznanje, svijest') 54v, pa već spomenute imenice *Gospod*, *ļudje*, od kojih se bar prva vjerojatno već tada i nije osjećala kao crkvenoslavizam jer je u tom obliku sačuvana u jeziku do naših dana, i možda još koji pojedinačni leksem. Izravno je iz crkvenoslavenskoga teksta preuzeta imenica *grjejanje* u kontekstu koji naši prevoditelji/prerađivači teksta nisu znali dobro prevesti: *Ki za me mučen jesi ļubavju grjejanja*⁴⁷ 98r. Za ostale knjiške lekseme, osobito posuđenice, tek treba istražiti da li su u tekst molitvenika ušli preko crkvenoslavenske matice, ili su to izravne dubrovačke posuđenice.

Čakavizmi

Osim navedenih ikavizama i rijetkih ekavizama, koje pripisujemo čakavskom predlošku, posve izrazitih čakavizama nema mnogo. Naime, dosta jezičnih crta koje bismo mogli pripisati čakavskom predlošku može biti i ostatak starine u jeziku. O takvim ćemo crtama posebno govoriti. Čakavizmi na fonološkoj razini: prijedlog *va* – *va sve čase* 59v pored 537 primjera za *u* (prefiks *va-* u *vazda* (25×) pored *uwijek/uwijeke* (6×/1×), *vazdje* (7×), *vazdan* (3×), *vazdašni* (1×) nije

⁴³ O tome govorim u referatu *Tvorba riječi u starim hrvatskim spomenicima*, održanom na 8. znanstvenom skupu o hrvatskim dijalektima, HAZU 16.–17. svibnja 1996. Referat je predan za tisak.

⁴⁴ U čakavskim spomenicima javlja se lik *vj̄stinu*.

⁴⁵ V. Sadnik–Aitzetüler s. v. *sm̄ĕrenije* ('poniznost, pogruženost').

⁴⁶ S ekavskim refleksom *jata*, koji ukazuje na crkvenoslavensko čitanje te riječi, koja je očito preuzeta na leksičkoj razini. Tako i u VHM na str. 63v.

⁴⁷ Graf. *grieania*. – U DFM *grieania*, bez oznake jote između *e* i *a* (prema Fancevu). U VHM: *mučen jesi ļubvagrjenjem* 142r (graf. *glubuagrjenjež*). – Lat. [*martirizatus*] *amore ardoris*.

samo čakavska crta, dok *vaistinu* tumačimo kao crkvenoslavizam na leksičkoj razini); *greb* 87v, 136v pored (*od/iz*) *groba* 74r, 103v; *obujati* 6r (2×), *obujale* 104v, *obujata* 99v, *obujavši* 133r, *prijati* 120v, *prijato* 140r, *sprijati* 62v, 63r pored *obujmiti* 6r, *obujmiše* 62r, 83r, *obujmi* 56v, 57r, *obujmila* 110r te 44 različita oblika glagola *primiti* od ove druge, u štokavskim govorima običnije osnove; čakavski izostanak epenteze potvrđen je u *odnjemjenja* 130r, *upjenje* 68v, 115v, *vapjenje* 131v, *zaujjenje*⁴⁸ 136r. O odnosu refleksa *u/uo* od slogotvornoga *!* govorit ćemo kod raguzejizama. Na morfološkoj razini siguran je čakavizam imenički *G^{mn}* s nastavkom *-ov/-ev*: *anđelov* (1×), *grijevov* (6×), *grješnikov* (4×), *krajev* (2×), *prorokov* (1×), *učenikov* (1×), *uznikov* (1×), *valov* (1×), pa čak i u ž. r. *od rukov* 119v, a na tvorbenoj vjerojatan tvorba glagola sufiksom *-evati*: *obsluževati* 50r, 63v, *posvećevati* 22r, *smješevati* – aor. *smješevah* 116r. Na leksičkoj razini vjerojatno su preuzeti glagol *strepetati* ('uzdrhtati') 3v (2×), 39r, te redni broj *treti* 81v, 96v.

Ostaci starine

Nije sigurno je li ostatak starine ili čakavskoga predložka lik *hći, hćeri* (6×) prema *kćeri* 4v. Kao ostatak starine može se tumačiti imenica *srčba* (15×) bez asimilacijske promjene *č* ispred *b*, budući da u suglasničkom sustavu očito još nije postojao fonem *dž* [ʒ], ali to nije samo glasovni nego i pravopisni problem.⁴⁹ Sekundarni suglasnički skupovi *C + j* bezizuzetno ostaju nepromijenjeni, bez obzira na to je li jota iz slijeda *-vj-* > *-j-* ili od *ě* > *je*. U morfologiji ostatak starine može biti *Lj^d* imenica *o-/jo-*osnova: *na nebi* 42v, *na prijestoli (prijestolji?)* 11v, 28v, zatim imenički *G^{mn}* s nultim nastavkom: *nebes* (4×), *neprijatelj* (7×); *dubin* (1×), *maslin* (1×), *nog* (1×), *rab* (7×), *visin* (1×), *vod* (1×). *DLI^{mn}* imenica svih promjena imaju stare nastavke. U glagola ostatak su starine dvojinski oblici 3. l. aor. *oblubista* 23r, *uznesosta se* 50v; *1^{id}* prez. s nastavkom *-u*, koji još znatno prevladava nad novijim *-m*; *2^{id}* imper. *povid* 73v, *vid* 77r, *zapovjed* 67v; ptc. prez. u priloškoj funkciji na *-aje*: *aromatizaje* 7r, *naviještaje* 44v, *oduzimaje* 1r, *stupaje* 58v, *uzdvizaje* 42v pored znatno mnogobrojnijih oblika na *-će* i *-ći*.

Štokavizmi

Najmarkantniji je štokavizam refleks *št, žd* (< prasl. **sk', *st', *zd', *zg'*) u svim položajima, te sekundarnoga *čbt* prvenstveno u zamjenici *što* i njezinim iz-

⁴⁸ Posljednja se tri primjera (glagolske imenice prema glagolu *upiti* i njegovim tvoricama) mogu čitati i *upijenje*, *vapijenje*, *zaujipjenje*, ali ta je varijanta manje vjerojatna.

⁴⁹ U VHM postoje dva ili tri primjera za lik *srdba* sa *đ* umjesto *dž* kao najbližim štokavskim fonemom.

vedenicama, ali i u drugim položajima (u kojima su često prekriveni morfonološkim pravopisom); zatim refleks *ć, đ* (< prasl. *t', d'). Novija je štokavska crta *l > o* na kraju riječi i sloga, i to u glagolskom pridjevu radnom m. r. bezizuzetno. Isto vrijedi i za završni položaj u imenica, čak i posuđenih: *pakao* 86r, *pepeo* 44v, 116r, *tempao* 91r, 100r, dok je na kraju sloga potvrđen samo jedan izuzetak od tog pravila: *obilstva* 12r pored *obiono* 136r, *prionu* 12r, *teoca* 90v, *usiono* 104r, *zaoci* 76r, 90r, te sa slijevanjem dvaju *o*: *podne* 36r, 57v, 97r, 100v, *otara* 90v, 115r i u glagolskom pridjevu radnom: *istro* 71r, *prostro* 64r, *umro* 94r, 100r, pri čemu samo u *umro* slogotvorni *r* prelazi u suglasnički (graf. *umro* prema *istero*, *profistero*). Štokavski su i oblici od prezentske osnove glagola *ići* i njegovih izvedenica sa *đ*. Međutim, Budmani za dubrovački govor 19. stoljeća navodi da se upotrebljava glagol *iti* s *-d-* u prezentskoj osnovi.⁵⁰ U ADM potvrđeni su oblici prefikslnih tvorenica glagola *iti* s osnovom na *-id-* ili *-jd-* uz novije štokavske na *đ*. Tako su s *-id-*, *-jd-* potvrđeni oblici glagola *najti* (1×), *obiti* (1×), *otiti* (3×), *priti* (40×), *siti* (1×), *sniti* (4×), *uniti* (3×), *uziti* (3×) pored novijih štokavskih likova 1^{id} prez. *pođu* 88r, 92r, 3^{id} aor. *pride* 3v, 104v, 2^{id} imper. *pridi* 130v, 3^{id} aor. *prođe* 32v (2×) i jedan primjer koji sjedinjuje oba razvojna stupnja: *najđđu* (graf. *naidgiu*) 130v. Štokavizam je i pojava suglasnika *n* ispred sufikasa *-stvo*, *-ski* s vokaliziranim slabim poluglasom ispred njih, dakle *-anstvo*, *-anski*, npr. *božanstvo* 58v pored *božastva* 66v, *božasvena* 95r, *božastvenoj* 97v, *svjedočanstvo* 104v, 105r pored *svjedočastva* 10v, 28r, *svjedočastju* 96r. Ostale su tvorenice navedenim sufiksima bez umetanja *n*, tako: *človječastvo*/čovječastvo, *človičaski*/čovičaski, *djevičaski*, *djevičastvo*, *katoličaski*, *otačastvo*, *veličastvo*. Na morfološkoj razini kao štokavizam prepoznajemo G^{mn} na *-a* u imenica *o-/jo-* i *a-/ja-*osnova (obilno zastupljen već u VHM), npr. *djela*, *grijeha*, *jezika* ('naroda'), *mučenika*, *neprijatelja*, *puoka*, *prijatelja*, *progonika*, *zalaca* i dr.; *djevica*, *muka*, *rijeka*, *ruka* (pored dvojniskog *ruku*), *potrijeba*, *sluga* i *službenica*, *voda*, *zloba*, *zemaļa* i dr.

Raguzeizmi

Na fonološkoj razini kao najuočljiviji raguzeizam prepoznajemo refleks slogotvornoga *ǰ > uo* (pored *u*). Rešetar uočava pretežitost jednoga ili drugoga refleksa (pored *o*) u Ranjininu lekcionaru s početka 16. stoljeća, s time što tvrdi da je *uo* starije od *u*.⁵¹ Jednaka je situacija i u VHM, a i u dubrovačkih pisaca do u 17. stoljeće, pa *u < ǰ* može biti i odraz općeg čakavsko-štokavskog stanja. U ADM s *uo* redovito dolazi korijen *puok-* (tridesetak puta), te pojedinačni primjeri: *vuonu* 44v, 92r, *žuoci* 97r; prevladava *uo* u korijenu *put* (13× – prema *u* 8×), zatim u osnovi

⁵⁰ Budmani 1883:176.

⁵¹ Rešetar 1898a:142–148.

suonc-: *suonce*, *suončanoga* (8×) pored *sunca* 136v, te u *obuoku*, *obuoče*, *obučen* (ukupno 5×) pored *svučeš* 129r, *svučenijeh* 131r; u prevladava u korijenu *pun-* (dvadesetak puta) uz jedan primjer za *uo*: *napuono* 89r, te u *suz-*: *suza* 139v, *su-zami* (4×), *suze* 132v, *suznom* 60v pored *suoze* 84v; samo u dolazi u *duge* 75v, *dugotu* 10v, *dugovit* 71v, *dužna* 102v, *munje* 3v, 13v, 124r, *mučala* 109v, *mučanje* 135v, *popuzenja* 62v, *žudi* 84r (2×), 129v, *žudeće* 101v. Za raspored *u/uo* u dubrovačkim spomenicima 16. stoljeća Rešetar kaže: »... ne može se kazati da u tome vlada kakovo pravilo«⁵², tj. i jedan i drugi refleks dolaze i u dugim i u kratkim slogovima, a njihov raspored nije u svim spomenicima, pa ni u svim dijelovima Ranjinina lekcionara isti. Ostale su fonološke tipično (ali ne samo) dubrovačke crte zastupljene pojedinačnim primjerima. Tako: *izubavi* pored *izbavi* (u istoj litiniji više puta), *razurišenja* 100v (primjeri iz drugog dijela rukopisa); otpadanje početnog *o-* u osnovi *oslobod-* > *slobod-* (odnos 19 : 10); bezizuzetno otpadanje *l* u osnovi *blagosl-* za razliku od VHM, koji ima i jedne i druge likove; *jednag* (prilog) 129r (2×) umj. *jednak*, *jednako*; zamjena *v > b* u osnovi *vrijem-/vrjem-*: *brijeme* (16×), *brjemena* (3×), ali i *vrijeme* 116v, *vrjemena* 130r, *vrjemenmi* (7×); pojava sibilanata umjesto velara u N^{mn} pridjeva, gdje nije bilo uvjeta za drugu palatalizaciju, pod utjecajem oblika koji su palatalizaciju imali po pravilu, tako: *drazi* 116v, *mnozi* 3r, 82r, *zemašci* 64r, 117r pored većine oblika bez palatalizacije; pojava samoglasničkih i suglasničkih navezaka, npr. *onijehi* 139r (2×); *mnome* 83v pored *mnom* (6×), *tacijeme* 80v, *uvijeke* 13r pored *uvijek* (6×); najčešći je navezak *-j* u zamjeničkim i priloškim oblicima na samoglasnik: *onoj*, *ovaj*, *ovakoj*, *ovogaj*, *ovaj*, *ovuj*, *onakoj*, *onogaj*, *onuj*, *tadaj*, *togaj*, *toj*, *tuj*, *zatoj* i sl., ali dolaze i oblici bez toga naveska; jednom dolazi samoglasnički i suglasnički navezak: *onijemem* 105r.⁵³ Zanimljiva je suglasnička pojava *c < z* u posuđenicama: *Lacara* 74r, *Licabeta* 57r, *Nacaret* 55v, pa i prema *s* u uzviku »*Eli, eli, lama cabatani!*« 97r, 136v, a tako je i u VHM. Rešetar za Ranjinin lekcionar u biblijskim imenima *Lazar*, *Lizabeta/Elizabetha*, *Josef*⁵⁴ pisanima sa *z* umj. *f* vidi trag glasu *dz* [ʒ].⁵⁵ Grafija VHM i ADM ukazuje na glasovnu promjenu u tim riječima, ali kao i u *srčba* (VHM *srd̂ba*) pokazuje da se u fonološkom sustavu još nisu oblikovale zvučne afrikate *dz*, *dž*, pa je prema tome i *dz* novija pojava u fonološkom sustavu, a ne ostatak praslavenskoga stanja, kao što se ponekad ističe. Uostalom, *dz* i ne dolazi u položajima u kojima je bio u praslavenskom. Nisu samo dubrovačke pojave, ali su za Dubrovnik vrlo karakteristične: *a* u *oholast* 116v; *o* u *lastovica* 92v; *sk >*

⁵² Rešetar 1898a:144.

⁵³ O navescima u *Ranjirinu zborniku* v. Rešetar 1898a:155–156.

⁵⁴ U ADM ime *Josef* piše se sa *f* kao svaki drugi *z/s*.

⁵⁵ Rešetar 1898b:114.

ck u *ckni* (s metatezom suglasnika – < *kъsn-*) 127r, *ockvrñena* 59v; *ds* > *c* u *pocjekaš* 69v; otpadanje završnog *t* u skupu *st* na kraju riječi: *kos* 116r, *krijepos* 4v uz nekoliko desetaka imenica na *-ost*.

U morfologiji također nije samo raguzeizam, ali je za Dubrovnik karakteristična upotreba prezenta nepotvrđenoga infinitiva **živsti*: 2^{jd} *živeš* (4×), 3^{jd} *žive* (19×), 3^{mn} *živu* 68r, 113r, ptc. prez. *živući/živušti* (4/1×) pored infinitiva *živjeti* 66r, 93r i ptc. prez. *živēći* 80r. Oblici glagola **živsti* dolaze u ustaljenim obrednim formulama: *Ki živeš i kraljuje s Bogom Ocem, ki s tobom žive i kraljuje u jedinstvu Duha Svetoga, Kojm sva živu*,⁵⁶ pa bi se moglo pomišljati na crkvenoslavizam, ali Budmani upravo takvo stanje, tj. infinitiv *živjeti/živjeti*, ali prez. *živem* navodi za dubrovački govor 19. stoljeća.⁵⁷ Za Dubrovnik su karakteristični imenički oblici L^{mn} i rjeđe G^{mn} (i A = G) na *-ijeh* (prema *-ēhъ* u L^{mn} o-osnova i GL^{mn} zamjeničke nepalatalne deklinacije), pa tako uz redovne genitivne oblike na *-Ø*, *-ov/-ev* i *-a* dvije su potvrde za *-ijeh*: *od svijeh pečalijeh* 128v, *bratje ... i dobročinitelijeh našijeh* 125v (A^{mn} = G^{mn} – oba primjera iz drugoga dijela rukopisa), dok je u L^{mn} imenica o-/jo- i i-osnova *-ijeh* pretežit nastavak: *u cinbalijeh* 17r (2×), *po crivijeh* 18v, *po dilijeh* 87v, *u grijesijeh* 89v, 114r, *u krjepostijeh* 16v, *u krovijeh* 91r, *u narodijeh* (6×), *na nebesijeh* 31v, *u pjesnijeh* 11r, 64r, *na polijeh* 7r, 38v, *u pribivalištijeh* 16r, *u psalmijeh* 5r, *u puocijeh* 2r, 16r, *po/u selijeh* 27r, 128r, *u torijeh* 28r, 43r, *u ustijeh* 69r, 112v, *na vratijeh* 37v, 44r uz samo dva primjera za nastavak *-ih*: *po grijesih* 127v, *u krajih* 71r, od kojih bi se prvi mogao tumačiti čakavskim utjecajem, a za drugi primjer usp. gore kod refleksa jata nastavke zamjenica s osnovom na *-j-* (mogućnost kontrakcije). U imenica a-/ja-osnova redovit je nastavak *-ah* (izuzetno *-eh*, za što v. gore kod crkvenoslavizama). Kao dubrovačka morfološka crta može se spomenuti V^{jd} imenica na *-ica* s nastavkom *-ico*⁵⁸: *Djevico* 131v, 137r, 138r, *utješeno* 132v (iz drugog dijela rukopisa) pored oblika na *-ice* i u drugom dijelu: *Bogorodice* 120v (u prvom dijelu 9×), *Sveta Trojice* 120v, *kraljice* 138r, *svetice* 123r. V^{jd} = N^{jd} imena *Marija* u molitvi *Zdrava, Marija*, te u zazivima *Marija, Djevo Marija, Sveta Marija* vjerojatno je utjecaj latinskoga teksta.

Zanimljiva je sintaktička crta na koju se nailazi od VHM do kasnijih dubrovačkih tekstova položaj zamjeničke enklitike ispred glagolske u složenim glagolskim oblicima, tako u futuru: *koga se ću bojati* 77v, *bojati se će* 82r, *to se će dati* 27r, *hvaliti se će* 12v, *tko se će ispovidjeti* 70r, *ispovidjeti se ću* 72r, *izdati se*

⁵⁶ Prezent glagola *živsti* dolazi i u *Odlomku Korčulanskoga lekcionara* – v. Malić 1994:176.

⁵⁷ Budmani 1883:175.

⁵⁸ Budmani 1883:170.

će 12r, što se će priložiti 27r, radovati se će 12v, veseliti se će 3r, 22v, 69v, uvijek se će veseliti 69v, Tada se će obradovati 3r; u perfektu: odvratio se si 22v, učinili se smo 36v, jere se su razmnožili 77r, ali i umnožili su se 83r itd.

Na leksičkoj razini zanimljivo je spomenuti mnoge posuđenice iz obrednog i svakodnevnog leksika, koje se uglavnom već nalaze u VHM i koje, iako ne moraju biti samo dubrovačke, svojom čestotnošću obilježavaju dubrovačke tekstove. Navest ćemo samo neke: *antifana/antifona*⁵⁹, *aromata*, *aromatican*, *aromatizati*, *balzam*, **cinbao*, *citara*, *čedar*, *feca*, *fontana*, *fuñestra*, *invitatorio*, *isop*, *kom-pasion*, *konfesun*, *konplita*, *konverzation*, *kostum*, *kotorat*, *krudel*, *libro*, *matutina*, *mir*, *miro*, *nokturan*, *oktava*, *olokaust*, *organ*, *pelikan*, *pena*, *pentekoste*, *polača*, *pop*, *prima*, *rusa*, *seksta*, *sentiment*, *serafin*, *tanac*, *tempao*, *tinpan*, *tir*, *tjerča*, *toran*, *trpeza*, *vandelista*, *žudija* i dr. Među domaćim riječima u ADM ima leksema dosad nepoznatih ili nepotvrđenih u onom fonološkom liku kakav dolazi u tom spomeniku, pa su im to zasad jedine potvrde.⁶⁰ Tako npr. *obeselnik*⁶¹ ('onaj koji donosi veselje') 124v, *podbočje* (vjerojatno u značenju 'nutrina, utroba') 130r, *siki* ('takav') 130r, *uzmoštvo* ('veličina, snaga') 79v, *uzsuditi* ('početi suditi') 89v, *velekrjepko* 134v, *velescijeñen* 8v, *zastanovito* 113v, dok je *sučati* ('sustati') 111v potvrđeno samo iz ličkih govora 19. stoljeća. Zanimljiv je molitveni tekst koji se odnosi na Bogorodicu, a javlja se već u VHM: *strašna, kako stanov zastup ukrašena* 17r, 38r odnosno *strašna, kako zastup stanov ukrašena* 23v, koji govori o nedovoljnom razumijevanju latinskoga predloška: *terribilis ut castrorum acies ordinata*. Ima više leksema kojima su u ADM najstarije poznate potvrde, kao npr. *dreselje*, *grk*, *grkost*, *podhiban*, *popuzenje*, *pospavati*, *progonik*, *razlikost*, *sagubiti*, *slana*, *smeća*, *snižiti*, *stoprvi*, *stražnik*, *šibika*, *tmast*, *uzgovoriti*, *zaušnica*, *zbludati* i dr., dok su neki leksemi, iako nisu samo dubrovački, za Dubrovnik posebno karakteristični jer su najzastupljeniji potvrdama iz dubrovačke književnosti, npr. (osim nekih već navedenih): *džina*, *jakono*, *jedihan*, *Jerzolim*, *jerzolimski*, *navlašno*, *navlaštito*, *očce*, *oholast*, *pocjekati*, *počitati*, *polipsati*, *pospješan*, *pospješenje*, *pospješiti*, *prodžiti*, *sikoj*, *toran*, *tustiv*, *tutako*, *zašto* ('jer') i dr.

5. Primjeri teksta ADM

1r [Početak rukopisa: Psalam 45]⁶²: ... *oduzimaje boje deri do konca zemlje. Luk slomiti će i strti oružje i štite ždeći će na ogañ. Urazumjel[j]te se i vidte jere ja*

⁵⁹ Uz 79 potvrda za prvi lik dolazi samo jedna za drugi; u VHM običniji je lik *artifan*, ali dolazi i *antifana*.

⁶⁰ V. riječi o kojima se govori u AR.

⁶¹ U AR jedna je potvrda iz 17. st. za *obveselnik*.

⁶² U uglatim se zgradama donose autoričine napomene.

jesam Bog, uzvisim se u narodijeh i uzvisim se na zemlji. Gospodin od sila s nami, zastupnik naš, Bog Jakobov. Slava Ocu i Sinu... Antifana: Pomoći će ŋoj Bog licem svojim, Bog posrjed ŋe ne pomjestit se. Psalam [86]:

1v *Osnovanja ŋegova na gorah svetijeh. Ľubi Gospodin vrata Sionova svrhu svijeh pribivališta Jakobovijeh. Prislavna govorenja // jesu o tebi, grade boųi. Spomenu se od Rava i Babilona, od znajućijeh mene. Ovo, inostranci i tiri i puoci etiopski, oni biše tuj. Mati Sionova reče: – Ćlovjek, i Ćlovjek rodi se u ŋemu. I taj osnova ŋu. Višni Gospodin navijestiti će u krųigah puoka svojih i vladavac onijeh koji biše u ŋoj. Kako veseleštijeh svijeh pribivalište jest u tebje. Slava Ocu i Sinu ... Antifana: Kako veseleštijeh svijeh pribivalište u tebje jest, sveta Bogorodice. Veras: 2r *Ľzlita jest milost u usnah tvojih. R(esponzorio): Togaj radi // blagosovi tebe Bog u vijeke.**

Ovi tri psalmi govore se u srijedu i u subotu [s] svojimi antifanami. Psalam [95]:

2v *Pojte Gospodinu i blagosovite ime ŋegovo. Navijestite dan oda dne – spasenje ŋegovo, u svijeh puocijeh Ćdusa ŋegova. Jere je velik Gospodin i hvaĽen mnogo, strašan nada svijemi bozi. Jere svi bozi naroda hudobe. Gospodin nebesa uĀini. Ispovijest i ljepota u prije//stolju ŋegovu. Svetiŋa i veliĀastvo u posvetilištu ŋegovu. Prinesite Gospodinu otaĀastva narocka. Prinesite Gospodinu slavu imenu ŋegovu. Uzmite vrata i uljezite u dvore ŋegove. Poklonite se Gospodinu i dvoru svetu ŋegovu, da se krene od lica ŋegova sva zemĽa. Recite u narodijeh jere Gospodin 3r *kraĽuje. I zato ispravi svijet zemĽski, ki ne gane se. Suditi će puoke u pravdi da se vesele nebesa i raduje zemĽa, da se krene more i ispuŋenje ŋe//govo. Veseliti se će poĽa i sva koja na ŋih jesu. Tadaj se će obradovati sva drijeva dubravna prid licem Gospodinovijem jere pride. Zašto pridet suditi zemĽu. Suditi će svijet zemĽski u pravdi i puoke u istini svojoj. Slava Ocu... Antifana: Raduj se, Marije Djevo, sve blazni jedina potrla jesi po svem svijetu. Psalam [96]:**

3v *Gospodin kraĽeva, raduj se, zemĽo, veselite se, otoci mnozi. Oblak i magla okolo ŋega. Pravda i sudbe ispravljenje prijestolje (!) ŋego//vo. Ogaŋ prid ŋim pride i popaliti će okolo sve neprijateĽe ŋegove. Prosvijetliše munje ŋegove svoj zemĽi, vidje i strepeta zemĽa, gore kako vosk rastopiše se.⁶³ Od lica Gospodinova strepeta sva zemĽa. Navijestiše nebesa pravdu ŋegovu i vidješe svi puoci slavu ŋegovu. Da se postide svi klaŋajušti izdjelanju i koji se slave u idolijeh svojih. Poklonite se ŋemu, svi anđeli ŋegovi. Uslišav, uzveseli⁶⁴ se Sion. I uzra//dovaše se 4r *kĀeri ųidijeske cjeĀ suda tvojih, Gospodine. Zašto ti si Gospodin višni svrhu sve zemĽe. Mnogo uzvišen jesi nada svijemi bozi. Koji Ľubite Boga, nenavidte zlo. Āuva Gospodin duše sluga svojih, iz ruke grješniĀke izbaviti će ŋih. Svjetlost prosijala**

⁶³ Ovdje dolazi suvišna rijeĀ: *Gospodinova*.

⁶⁴ Ispred *uzveseli* suvišan i.

4v jest pravednomu i pravijem srcem veselje. Veselite se, pravedni, u Gospodinu i ispovijedajte se spomeni svetiĳne ĳegove. Slava Ocu... Antifana: Spodobi se mene hvaliti tebe, Djevo prjeĳista. Daj me//nje krijepos protiv neprijatelem moĳim. Psalam [97]:

5r Pojte Gospodinu, pojte pjesan novu jere ĳudesa stvori Gospodin. Spase tebe desnica ĳegova i mišca sveta ĳegova. Skazao je Gospodin spasenje svoje, prid narodi pokaza pravdu svoju. Spomenuo se je od milosrdja svoga i istine svoje domu Izraelovu. Vidješe svi konci zemlje spasenje Boga našega. Klikujte, sva zemljo, pojte i radujte se i veselite se. Pojte Gospodinu našem u citari, u citari i glasom, u psalmijeh, u trublah okovanijeh i glasom trublje roĳane. Klikujte prid kraļem Gospodinom da podvigne se more i ispuĳenje ĳegovo, vas svijet zemaļski i koji pribivaju u ĳem. Rijeke uspleštu rukami, nakup gore uzraduju se prid licem Gospodinovijem zašto grede suditi zemlju. Suditi će svijet zemaļski u pravdi i puoke u pravednosti. Slava Ocu... Antifana: Po porodu, Djevo, neuvrijedena pribila jesi. Sveta Bogoro//dice, moli za nas! Veras: Izlita jest milost u usnah tvojih. R(esponzorio): Togaj radi blagosovi tebe Bog u vijeke. Reci ovdje: Oĳe naš, Veras: ne uvedi nas u napast, R(esponzorio): da izbavi nas od neprijazni. Amen. Odrješenje: Prosbami i dostojanjem Blaĳene Djeve Marije i svijeh svetijeh privedi nas, Gospodine, u carstvo nebesko. R(esponzorio): Amen. Povelj, Gospodine, blagosoviti nas. Blagosov: Nas s porodom milostivijem da blagosovi Djeva Marija. R(esponzorio): Amen.

16v [Psalam 150:] Hvalite Gospodina u svetijeh ĳegovijeh, hvalite ĳega u potvrđenje krjeposti ĳegove! Hvalite ĳega u krjepostijeh ĳegovijeh, hvalite ĳega po mnoštvu veliĳine ĳegove! Hvalite ĳega u glas trublje, hvalite ĳega u psaltijeru i citari! Hvalite ĳega u tinpanu i tancu, hvalite ĳega u ųicah i u organu! // Hvalite ĳega u cimbaliijeh dobrozvoneĳijeh, hvalite ĳega u cimbaliijeh od veselja! Svaki duh da hvali Gospodina! Slava Ocu... Antifana: Lijepa si i krasna hĳi jerozolimska, strašna, kako stanov zastup ukrašena. Kapitulo:

17r Vidješe ju hĳeri sionske i priblaĳenu pripovidješe ju, i kraļice hvališe ųu. R(esponzorio): Bogu hvala! Pjesanca:

17v O prjeslavna Gospoĳe, višĳna nad zvijezdami, ki te sazda primudri, doĳila jesi ĳega svetijemi prsi. Što Eva od//niĳi nam, ti uzvraĳaš svetijem poroĳenjem. Da uhodimo kako zvijezde svijetli, nebeska funjestra stvorena si. Ti kraļa višĳnoga dvor i vrata sveta prisvijetla, ųivot dan djevicom. Jezici izbavļeni, radujte se! Slava tebe, Gospodine, ki roĳen jesi od Djeve, so Ocem i Duhom Svetijem u vijeke vjekoma! Amen. Veras: Blaĳena ti meĳu ųenami! R(esponzorio): I blaĳeni plod od utrobe tvoje! Psalam [Lk 1, 68–79]:

Blagosovļen Gospodin Bog Izraelov jere je pohodio i stvorio izbavļenje puoka

- 18r *svoga. I podviže rog od spasen//ja u domu Davida, djetića svoga, kako govorio jest po usta svetijeh prorokov svojijeh, koji od vijeka jesu. Spasenje od neprijatel našijeh i od ruke svijeh ki su nenavidjeli nas. Stvori milosrdje so oci našijemi i spomenuti se zavjet sveti svoj za kletvu kojom se zakle Abram, ocu našem, da se bude dati nam da be[z] straha od ruku neprijatel našijeh izbavljeni budemo služiti nemu, u svetini i u pravdi prid ním po sve dni naše. I ti, dijete, prorok se*
- 18v *Višnega budeš zva//ti. Prideš bo prid licem Gospodinovijem pripraviti pute njegove na danje razum (!) spasenja puoka njegova, na odrješenje grijehov nüh. Po crivijeh milosrdja⁶⁵ Boga našega, u kojih pohodio jest nas ističuće iz visin. Prosvijetli one koji u tmeh i u sjeni smrtnoj sjede, na ispravljenje nog našijeh na put miran. Slava Ocu... Na B(e)n(e)d(ictus) antifana: Blažena Bogorodice, Djevo Marija, crkvo Gospodinova, svetiño Duha svetoga, sama bez prilike ugodna jesi Gospodinu Bogu našem Isukrstu. Moli za // puok, nastoj za redovnike, prosi za obit ženski. Gospodi, pomiluj! Krste, pomiluj! Gospodi, pomiluj! Veras: Gospodine, usliši molitvu moju! R(esponzorio): I glas moj k tebe da pride! Molitva: Pomolím se.*
- 95r *... Počinje oficije Svetoga Krsta. Rečeno bi gospodinom Ivanom papom, i navijesti: ki godijer reče ove riječi svaki dan na brijeme svoje, ima proštenja tisuću godišta. Pjesanca:*
- 95v *Otac mudrosti, istina božastvena, // Bog i človlak jest. Bi u brijeme jutarnie od znaniijeh [i] učeniakov skoro ostavljen, od Žudija izdan, prodan i mučen. Veras: Poklańam se tebe, Krste, i i blagosivľam tebe. R(esponzorio): Jere svetijem krstom i krvju tvojom oslobodio jesi vas svijet. Veras: Gospodine, usliši molitvu moju! R(esponzorio): I glas moj k tebe da pride. Molitva:*
- 96r *Gospodine Isukrste, Sinu Boga živoga, položi muku, krst i smrt tvoju među sudom tvojim i dušom mojom, sada i vazda i u čas smrti moje, i uzdati hotjel[j] živijem pomilo//vanje i milost, mrtvijem pokoj i odpuštenje, crkvi tvojoj također mir i pravo jedinstvo, i nam grješnikom život i pokoj vječni. Ki živeš i kraluješ u jedinstvu Duha Svetoga... R(esponzorio): Amen. Veras: Gospodine, usliši molitvu moju! R(esponzorio): I glas moj k tebe da pride! Veras: Blagosovimo Gospodina! R(esponzorio): Bogu hvala! Na primu pjesanca:*
- 96v *U brijeme prvo poveden bi Isus k Pilatu, krivom svjedočastju, mnozijem svađenjem, po vratu bijen rukama, vezan, lice božje popľu//vano, svjetlost nebeska ugodna. Veras: Poklańam se tebe... Molitva: Gospodine Isukrste, Sinu Boga živoga, položi... Na tjerču pjesanca:*

⁶⁵ Lat. *per viscera misericordia*.

»Razapni« – upijahu. O treći dio dne porugan, obučen u svitu purpurnu, glava njegova nabode se krunom trnovom. Krst nosi na ramu na mjesta od mučenja. Veras: Poklañam se tebe... Molitva: Gospodine Isukrste, Sinu Boga živoga, položi... Na sekstu pjesanca:

97r U brijeme šesto Isus bi krstu pribijen i bi s razboj//nici [...] ⁶⁶ na muku, žedan žuoci i octa bi napojen. Jañac grijehe umiva, čovjek i Bog tako porugan. Veras: Poklañam se tebe... Molitva: Gospodine Isukrste, Sinu Boga živoga... Na podne pjesanca:

97v U brijeme deveto Gospodin Isukrst bi izdan. »Eli, eli, lama cabatani« [...] Ocu dušu prjeda. Rebra njegova sulicom vitez probode. Zemļa se tadaj potrese i suonce pomrče. Veras: Poklañam se tebe... Molitva: Gospodine Isukrste, Sinu Boga živoga... Na večerñu pjesanca: //

I s krsta ga snimiše u brijeme večerñe. Materi dana bi puot mučena. Krjepost taja se u pameti božastvenoj: takuj smrt pada, ide života ljekarija. Ojme, uvenu kruna slavna! Veras: Poklañam se tebe... Molitva: Gospodine Isukrste, Sinu Boga živoga... Na konplitu pjesanca:

98r U brijeme ispuñenja da pokopaju tijelo Isukrstovo, plemenito ufanje života vječnega, pomazaše aromatami. Ispuñaju se pisma njegova. Pameti budi uspomena, menje sm//rti pomña. Veras: Poklañam se tebe... Molitva: Gospodine Isukrste, Sinu Boga živoga...

Ovaj brjemena odlučena s devocijunju. Tebe, Krste, uspomenuju milostivo radovati se. Ki za me mučen jesi ljubavu grjejanja ⁶⁷, budi menje veselje u smrtno[j] brani. Veras: Poklañam se tebe, Gos(podine)... Molitva: Gospodine Isukrste, Sinu Boga živoga, položi muku krsta. //

102v [druga ruka:]

Mnogo devota i izvrsna molitva g Bogu za spasenje duševno:

103r O dušo urešena prilikom božjom, odkupljena krvju Krstovom, vjerna vjerom, udomljena Duhom Svetijem, urešena krjepostju, odlučena s anđeli! O dušo, ļubi onogaj od koga si tolikoj ļubljena, nastoj onomu koji za tebe nastoja, isti onogaj koji tebe ište, ļubi ļubļenika tvoja! Ľubi onogaj koji jest uzrok ļubavi tvoje! On je // plata, on je ļubav, on je plod i užívanje do konac svijeta, on je slava vječna, on je blaženstvo. Budi pospješna u pospješenu, budi čista s čistijemi, budi sveta s svetijemi. Isukrst je sladak, krotak i umiļen jer jest pun milosrdja i slatke i umiļene [...]. Krotke i milosrdne Bog ište i ļubi ñega koji te iz tamnosti ize. Izberi prijateļa ñega svrhu svijeh prijateļa tvojijeh, jere kada svi ostali od tebe otidu, on ti će vjeru uzdržati u brijeme // od groba. Kada svi prijateļi tebe ostave, on te ne

103v

⁶⁶ VHM: odlučen.

⁶⁷ Usp. bilj. 47.

ostavi, ma te će čuvati od neprijatelja da ti dušu ne otmu i dove[de] te u carstvo svoje, na poľa sionska, i tuj te namjesti s anđeli svojijemi prjed licem milosti negove, gdje budeš čuti andeoske slatke pjesni glas od radosti i veselja, gdje budeš razmišľati mnoštvu od blaženstva i od velike slave. O dušo, uzdahni vruće, željej
104r često da možeš doći u grad slavni, u carstvo nebesko, u // slavu vječnu. Ništor nije usiono duši koja ľubi stvoriteľa svoga. O dušo, ľubeći možeš uzľjesti⁶⁸ gdje bude[š] pohoditi patrijarke, pozdravľati proroke, poklaľiati se apostolom, čuditi se mnoštvu od mučeniķa i konfesuna i gledati se u koru od djevica. Nebo i zemľa i sve stvorenje ne pristaje menje govoreći da ľubim Boga moga, Spasiteľa moga i Gospodina moga. I da ime negovo nasľjeduju do konca života. Amen.

131v Počine mnogo devota molitva Blažene Djeve Marije:

Gospode moja, sveta Marijo, vječna djevico, majko od izvrsne milosti, mo-
132r lim te za onuj sinov//ľu ľubav kojom on majćinoj boljezni kompasion imavši, dragomu učeniku svomu [...] od vjerne ľubavi svoje vikariju prjeporučite. Molim te za oni boljeźnivi noź koji dušu tvoju propadaše kadano jedini sinak tvoj, Gospodin naš Isukrst, smrtnu muku na krstu trpľaše, dopusti, kompasion imaj i smiluj se, molim te, nevoľi i potrijebi mojoj. O, milosnice od nevoľnijeh, slatko utješenje od tuźnijeh, // majko od milosti, utješeniķo milostiva od žalosnijeh i blaga pomoćnice
132v u svakoj potrebi od sirota! Usľiši molitve moje i pogledaj na suze moje! Jer u razliķa zla i u velicijeh tugah cjeć grijeha mojijeh jesam postavľena. Ne znam komu ću dobjegnuti nego samo k tebe, gospodi mojoj, prjeslatkoj Djevici Mariji, majci Gospodina našega Isukrsta, koja utješuje i naređuje nas. Prjekloni dake k
133r menje uho od // milosti tvoje i vazdašnega milosrdja tvoga za ľubav prjeslatkoga sinka tvoga, za slatkoš koju je imao ľubeźľivi sinak tvoj Isukrst kada obľubivši zagrľi čovječaski narod da ga oslobodi zajedno so Otcem i Sinom i s Svetijem Duhom, kadano se dostoja puot čovječasku uzeti za naše spasenje, i andeo navijestivši, Duh Sveti te obujavši, od tebe, prjemilostive Djevice, uputio se jest i
133v devet mjese//ca pribivati⁶⁹ u prjeslavnu polaću tvoju od djeviķje utrobe nije pogrdio. Za onoj neizrečeno veselje koje si onuj noć imala kadano sinka tvoga jedihnoga bez nijedne boljezni porodi, koga si bez nijedne maće od grijeha začela. Kadano tvoga blagosovľenoga sinka, plod od utrobe tvoje, kakono pravoga i istinoga Sina boźjega prva oda svijeh adora. Za negovo obrjezanje. Za otajne kraľevske daro//ve od kraľeva. Za čekanje od pravednoga Simeona i veselje i pohvaljenje negovo. Za strah tuge, muke i nevoľe koji si imala kada s prjeslatkiķem

⁶⁸ U tekstu pogrešan redosľjed: O dušo, ľubeći možeš uzľjesti. Ništor nije usiono duši koja ľubi stvoriteľa svoga, gdje...

⁶⁹ Vjerojatno pogrešno umjesto pribivavši.

- 134v sinkom tvojijem u Egipt pobježe i ondje š rúme sedam godišta u veliku uboštvu i ustrpľenju učini. Za neizrečenu žalost koju si imala kada nega u Jeruzalemu izgubi. I za veliko veselje koje si primila kada nega u templu me//đu mudarci nade. Za prjeslatko razgovorenje i celove i kostume negove. Za prjeslatku i prjeslavnu i prjesvetu konverzation negovu i istino i velekrjepko naučenje negovo i pridikanje. Za slavna i velemožna čudesa i mirakula i djela negova. Za krštenje i sveto poštenje i temtanje negovo. Za svu muku negovu i trud koji je
- 135r ponio i trpio na ovi svijet. Za negovo // gladovanje i žeđanje, zimu i topľinu, tugu i muku, plač i nevoľe koje je imao prjedragi sinak tvoj, Gospodin naš Isukrst, kadano na Gori masľinskoj Otca moľaše ako bi moglo biti da ga mine čaša od muke. Za tri moľjenja negova. Za kapľe krvave pota negova. Za strah, trud i
- 135v tugu od smrti negove. Za sramote, popľuvanja, zaušnice, naru//ganja i napańkanja negova. Za bijenje glave negove trstju. Za utrpjenje i mućanje negovo. Za trud i nošenje svetoga krsta negova i pomarńkanje koje ustrpje krst noseći. Za žalosno hodenje tvoje kojijem si za rúm hodila nasljedujući ga s velicijemi suzarni da vidiš krudelu muku i smrt negovu. Za sram koji je imao prjedragi
- 136r tvoj sinak, Gospodin naš Isukrst, kada // na krstu prjed tobom, milostivom Djevicom, go višaše i prjeda svijem puokom ostalijem. Za čavle kojijemi su ruke i noge negove bile pribijene. Za milosrdje koje učini lupežu na krstu viseći. Za žeđu negovu i okušenje octa [s] žučju smiješana. Za prjeporućenje negovo kadano prjeporući Otcu dušu svoju i prjeslatki duh svoj i s velicijem zaupjenjem,
- 136v na krstu budući, pusti // govoreći: »Heli, heli, lama cabatani!« i priklonivši glavu s boljeznju smrtnom reče: »Svršeno jest.« Za sukńu negovu koju razigraše. Za sulicu koja prřsveta rebra negova probode. Za krv i vodu koja iz prjesvetijeh rebara negovijeh isteče i smilovanje i milost svrhu nas obiono proľi. Za smrt i greb negov. Za raspuknutje od templa. Za pomrćanje od sunca. Za trešńu od
- 137r zem//ľe. Za negovo sljezenje u limbo. Za sve one duše koje on slješi u limb, pohodivši, obeseli ih. Za slavu od slavnoga negova uskršnutja. Za pokazanje kojijem se je pokazovao četrdeseti dana po svom uskršnutju tebe, izabranoj Djevici Mariji, i ostalijem apostolom i izabranijem⁷⁰ svojijem. Za prjeslavno negovo uzljezenje na
- 137v nebesa, kadano ti, slavna Djevico, gledajući so ostalijemi učeni//ci, a on uzljeze. Za došastje Duha Svetoga kadano u srdca od apostola dode ognien i razlikost od jezika rúm da, po svem svijetu razdijelivši ih. Za prjestrašni i strahoviti dan sudńi, kada će on doći suditi žive i mrtve i vas svijet ogniem. Za neizmišľeno veselje koje si imala kadano bi uzvišena so ovogaj svijeta i ponesena na nebesa prjed obrazom negovijem, gdje se veseliš i raduješ bez konca. O prjeslav//na
- 138r ruso, obeseli srdce moje i usľiši mene u ovoj moje moľjenje što te navlaštito molim.

⁷⁰ Graf. *Iifabraniem* može se čitati i bez veznika i.

... Druga mnogo devota molitva g Blaženoj Djevi od djevice Mariji:

138v Tebe dake, prjeblaga i milostiva Gospode, Djevico, Majko Božja Marijo, tebe
kraljice nebeska, koja si svijet ponovila, koja si milost iznašla, koja si sjedinila s
Gospodinom Bogom grješnike, ti utješi//teļu od žalosnijeh, ti jedino ufanje od ne-
139r voljnijeh! Tebje molim da menje, nevoļnoj grješnici isprosiš proštenje i odpušte-
nje od svijeh grijeha, i ne⁷¹ unaprjedak po tvojoj velikoj milosti budeš zbļudati
i čuvati od svakega smrtnoga grijeha. I pokrijepi me u svakoj milosti i ljubavi
prjeslatkoga sinka tvoga i u svako dobro djelo. I kako sam stanovita da oni
139r prjeslatki sinak tvoj tebe počtuje i ništor ti // neće ubraniti, i takoj da budem
očutiti istinom i djelom svetu tvoju pomoć i utješjenje i slatkost od blaženijeh i
od srdca tvoga i slatkost od prjeslatkoga sina tvoga, koji vrši voļu od onijehi koji
se boje nęga i koji se naslađuju u nęm, rūh moļenje usliši. Sada moļenje od
139r srdca moga usliši i kakono nije potrijeba moja, za onijehi za kojijeh umiļeno
nazivam ime tvoje, pomozu mene. I is//prosi menje prjed tvoļijem sinkom prje-
dracijem, Gospodinom našijem Isukrstom, pravu vjeru, ufanje krjepko, karita
svršenu⁷², pravo srdčano skrušenje. Studenac i fontanu od suza, pravu ispovijest.
Dostojnu pokoru, čuvanje od grijeha. Pogrđenje svjetovno, ljubav božju. I biće Isu-
140r krsta, primilostivoga sinka tvoga, <u> tijelo moje vele nečisto da bude ponositi.
Pravu pokoru na svaku stvar koja godijer // se ima ustrpjati za ljubav sinka tvoga,
i ako bi bilo potrjebno umrijeti. Od zavjeta moļijeh svršjenje. Naprjedovanje u
dobra djela. Blaženo priminutje. I [u] napokoñi dan od priminutja života moga
pravedno i dostojno i prijato skrušenje. I dobar sentiment s govorenjem. Dušam
otca i matere moje i svijeh vjernijeh mrtvijem (!) pokoj vječni dopusti, a živijem
milost i spaseno stanje. Amen.

Citirana literatura

- Budmani, P[ero]. 1883. Dubrovački dijalekat, kako se sada govori. *Rad JAZU* 65, 155–179.
- Brlek, Mijo. 1952. *Rukopisi Knjižnice male braće u Dubrovniku*, knj. I. Zagreb : JAZU. (Hrvatska bibliografija, niz C, knj. 3)
- Djela JAZU* 31, Zagreb 1934.
- Fancev, Franjo. 1934. Latinički spomenici hrvatske crkvene kniževnosti 14 i 15 v. i njihov odnos prema crkvenoslovenskoj kniževnosti hrvatske glagoļske crkve.

⁷¹ Vjerojatno pogrešno umjesto *i mene*.

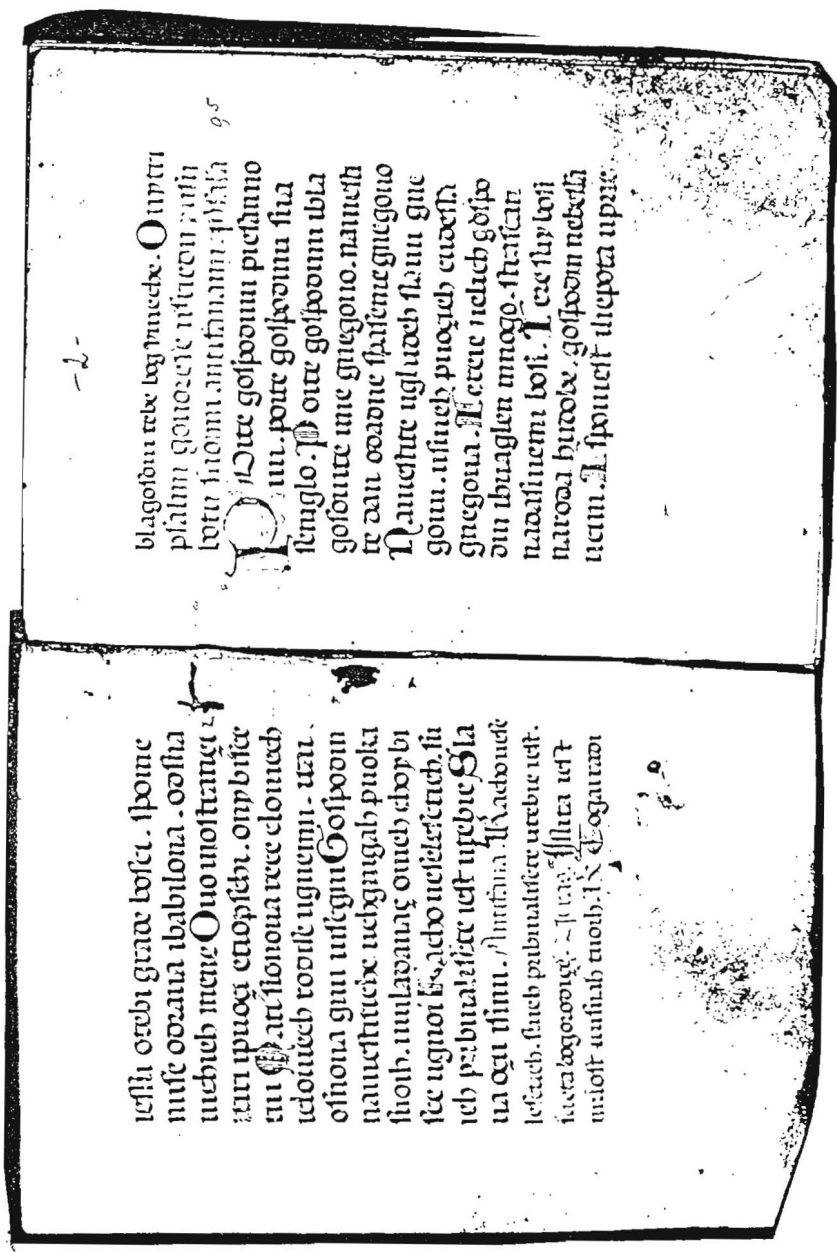
⁷² Graf. pogrešno *suauarfcenu*.

- Uvod u: *Vatikanski hrvatski molitvenik i Dubrovački psaltir – dva latinicom pisana spomenika hrvatske proze 14 i 15 vijeka*. I–CII. Zagreb : JAZU. (Djela JAZU, knj. 31)
- Hamm, Josip. 1978. Predgovor uz: *Dijalozi Grgura Velikoga u prijevodu iz godine 1513*. Zagreb : JAZU. (Stari pisci hrvatski, knj. 38)
- Hercigonja, Eduard. 1989. Jezik i stilematika Glavinićevih spisa između književnojezičnih smjerenja hrvatskih glagoljaša i ozaljskog kruga. *Zbornik radova o Franji Glaviniću*, urednik Eduard Hercigonja. Zagreb : JAZU, 155–212.
- Malić, Dragica. 1989a. Grafija i pravopis hrvatskog latiničkog rukopisa 14. stoljeća »Žića svetih otaca«. *Rasprave Zavoda za jezik* 15, 129–177.
- . 1989b. Prilog istraživanju hrvatske latiničke književnosti 14. stoljeća — Odlomak Korčulanskoga lekcionara [Pokušaj čitanja i (orto)grafijska obilježja]. *Croatica – prinosi proučavanju hrvatske književnosti*, 31–32, 7–56.
- . 1991. »Vatikanski hrvatski molitvenik« kao potvrda izvornosti dubrovačke ijekavštine. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku* 33, 251–256.
- . 1992. Crkvenoslavenska jezična tradicija u hrvatskim latiničkim rukopisima 14. stoljeća. *Rasprave Zavoda za hrvatski jezik* 18, 99–117.
- . 1994. Rječnik Odlomka Korčulanskoga lekcionara. *Rasprave Zavoda za hrvatski jezik* 20, 155–196.
- Mihaljević, Milan. 1991. *Generativna fonologija hrvatske redakcije crkvenoslavenskog jezika*. Zagreb : Školska knjiga.
- Moguš, Milan. 1971. *Fonološki razvoj hrvatskog jezika*. Zagreb : Matica hrvatska.
- Putanec, Valentin. 1985. Novi prilozi za povijest hrvatskih inkunabula 15. stoljeća. *Čakavska rič* 13, 3–56.
- Rešetar, Milan. 1898a i b. Primorski lekcionari XV. vijeka. *Rad JAZU* 134, 80–160, i 136, 97–199.
- . 1926. Libro od mnozijeh razloga. *Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskoga naroda*, 15.
- . 1951. Najstariji dubrovački govor. *Glas Srpske akademije nauka* 201, Odeljenje literature i jezika, Nova serija 1, 1–44.
- . 1952. *Najstarija dubrovačka proza*. Beograd : SANU. (Posebna izdanja, knj. 192, Odeljenje literature i jezika, knj. 4)
- Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Knj. I–XXIII. Zagreb : JAZU. — Kratica AR
- Sadnik, L., R. Aitzetmüller. 1955. *Handwörterbuch zu den altkirchenslavischen Texten*. 'S-Gravenhage : Mouton & Co.

The Croatian Prayer Book in Latin alphabet
in the HAZU Archives

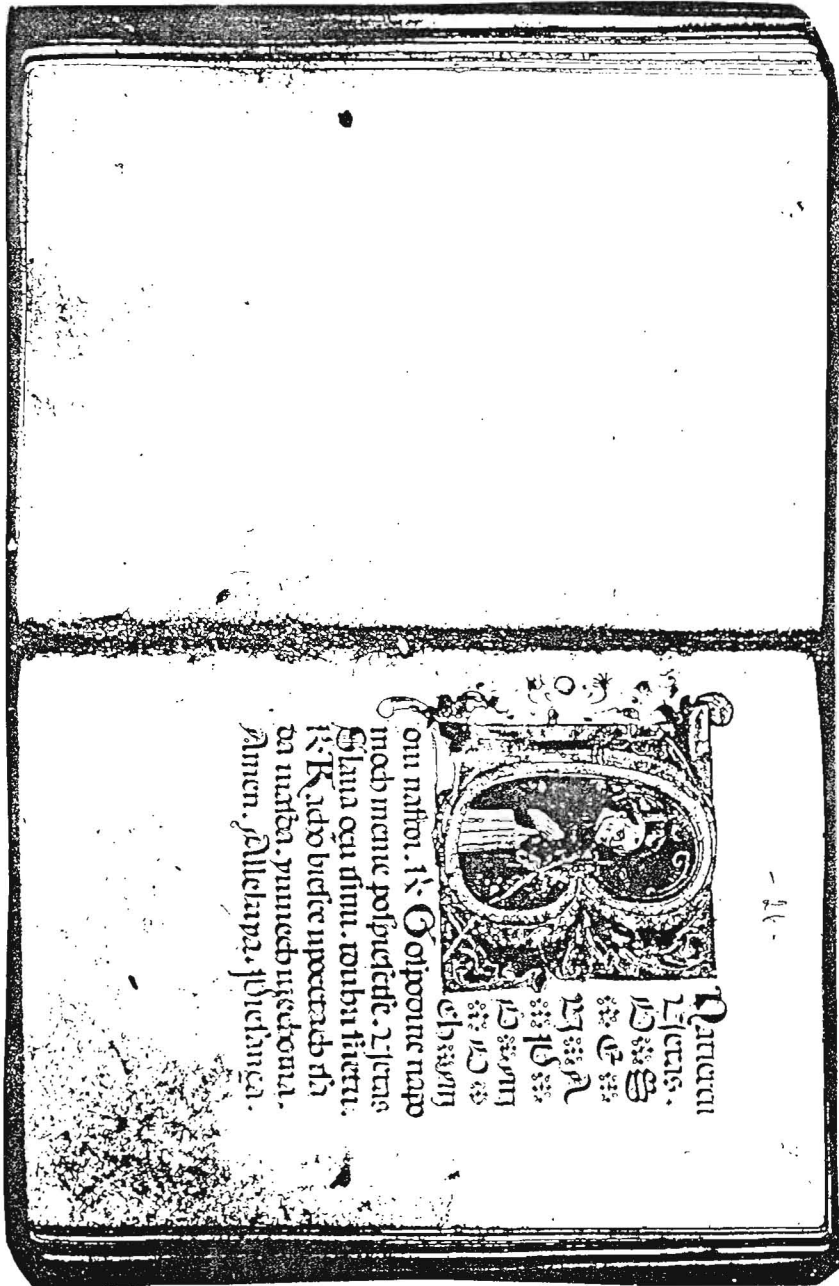
Summary

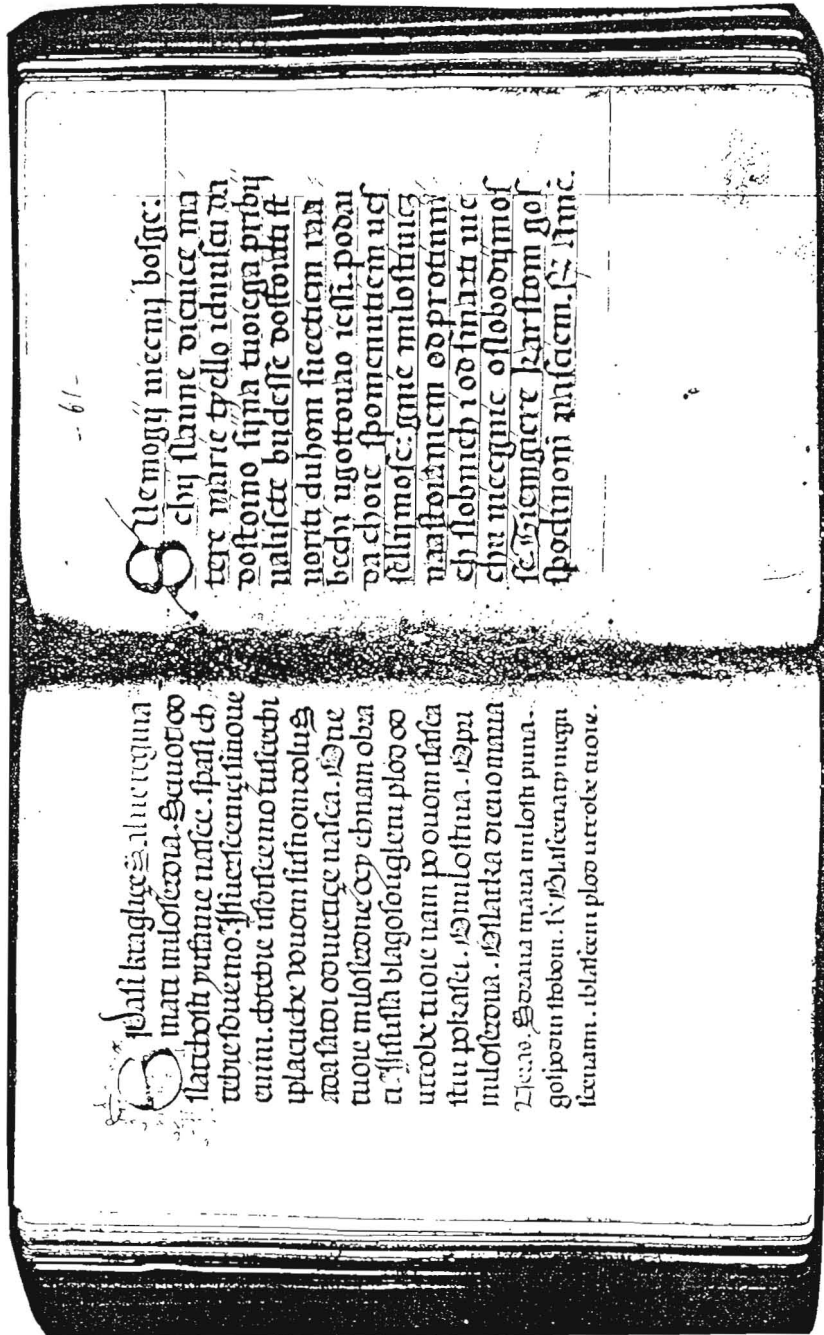
In the Archives of the Croatian Academy of Sciences and Arts (HAZU) under the signature number VII-17 there is a Prayer Book from the middle of the 15th century which has as yet not been mentioned in Croatian philology. It comes from Dubrovnik and in this paper it is presented to the public for the first time. Its appearance and content is described as well as the most important graphic, orthographic and linguistic features. Special attention is paid to the reflex of jat, other language features are analyzed in relationship to their Čakavian–Old Church Slavonic protograph and the Štokavian basis of the speech of Dubrovnik. Specific Church Slavonic, Čakavian, Štokavian and Dubrovnik language features present in the text are discussed. In the end examples of the ADM text are quoted.



Sl. 1. Stranice Iv i 2r

Sl. 2. Stranica 26r s minijaturom





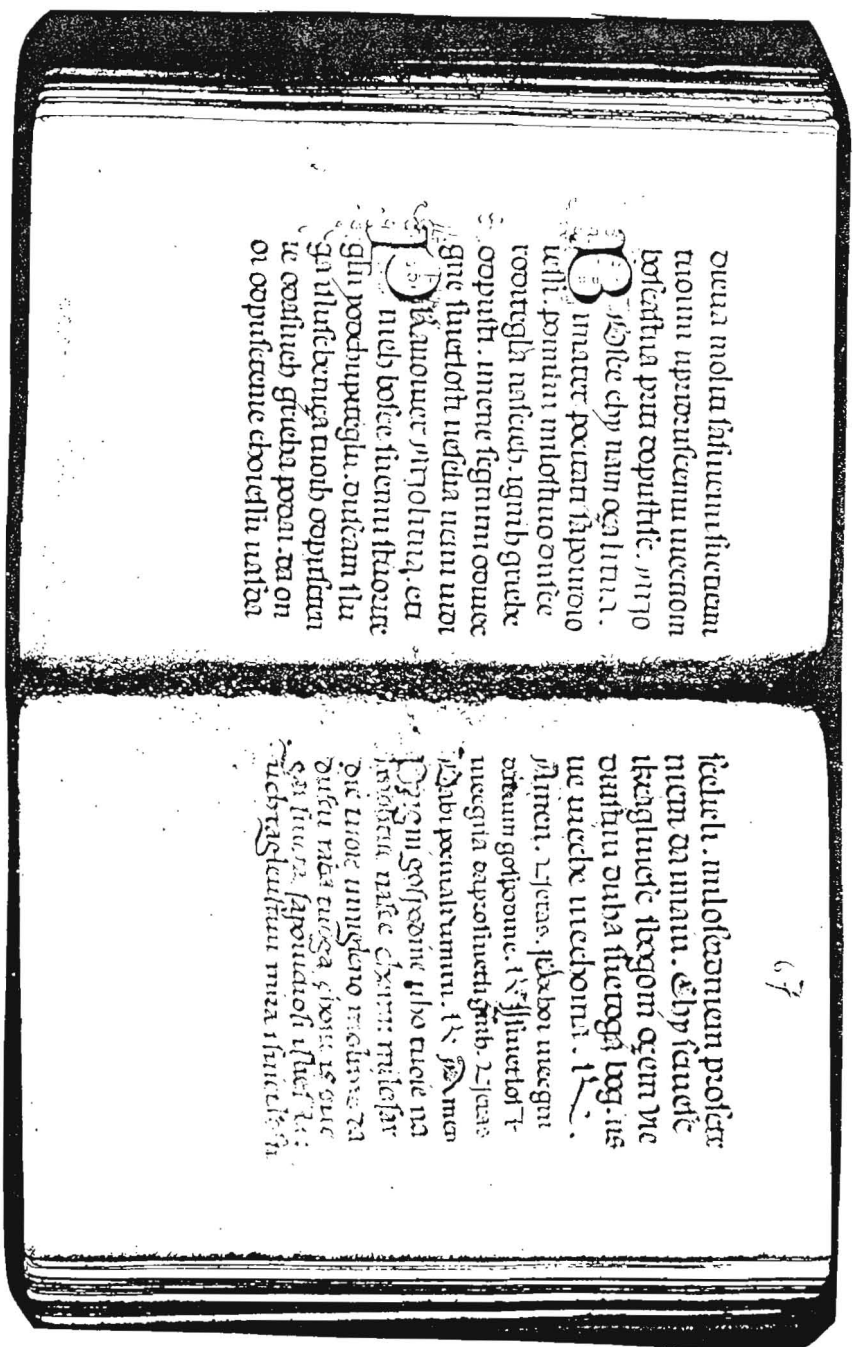
Gosti kraglice. Alie regna
mati miloserdia. Scuo o o
latibosti yfanie nase. spasi ch
tute fouemo. Ssticesceni sstiove
cumi. chrebie infouemo tustechi
uplacube pouom sstio o o o o
aa latoi ouuente nase. Que
tuore miloserdie cy ch nam oba
ti. Sstisla blagosouglenu plo o o
utroxe tuore nam pouom nase
itui pokaste. Sstio sstia. Sstui
miloserdia. Sstauka dicio maria
Necno. Sozua maria milostu pua.
gospouu thobou. N. Ssticesceni ingui
steciam. t. blaticu plo utroxe tuore.

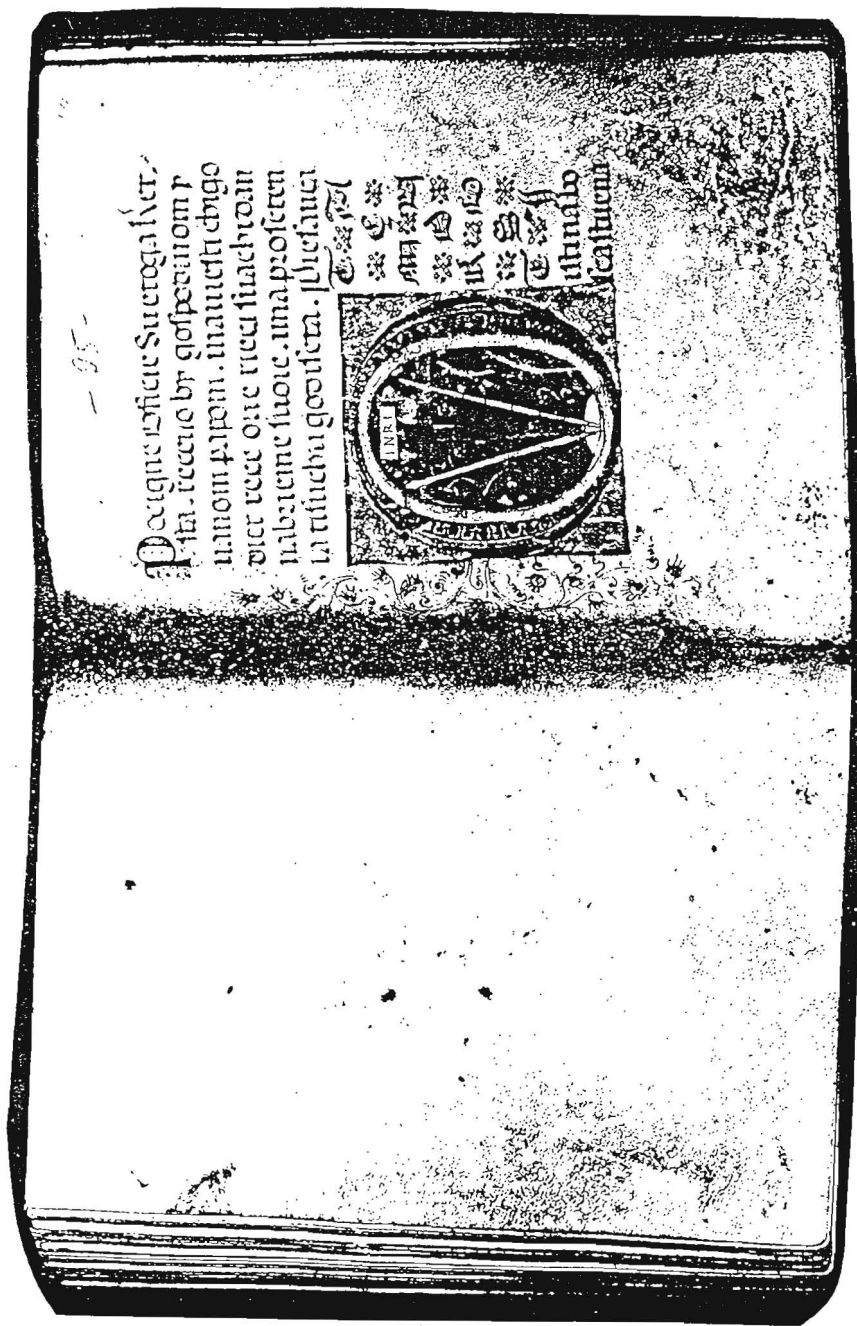
- 61 -

Su memogij mecnij bosge.
chy slauue dicuce ma
tere marie brello idiuicu da
postomo sijna tuoiega pribij
ualicet budeste dostoiati st
uoriti duhom sucticem ran
bedi ugottouao icst. podu
da ch oie spomenuticem ucf
stijmose. gme milostuic
uastoiatnem odprotimij
ch slobnich i od smazij uic
chy mecnie oslobodimios
se. Sstengiere karstom gos
postinomi nasec. S. Amc.

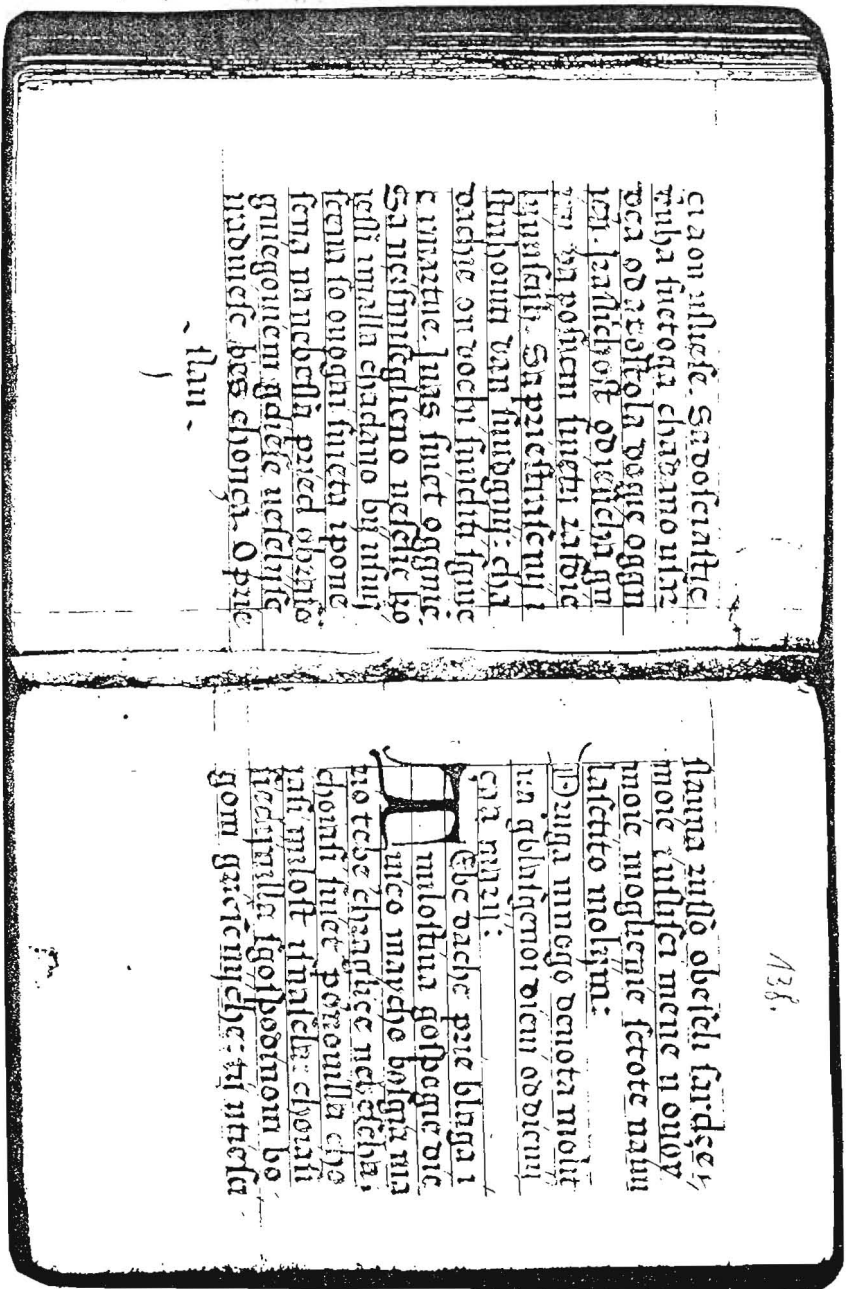
Sl. 3. Stranice 60v (prva ruka) i 61r (druga ruka)

Sl. 4. Stranice 66v (prva ruka) i 67r (prva i treća ruka)





Sl. 5. Stranica 95r s početkom Oficija Svetoga Krsta i minijaturom



Sl. 6. Stranice 137v i 138r (druga ruka) s početkom druge molitve